

PROGRAMME KÕIGILE

TARTU
1990

TARTU ÜLIKOOL

Arvutuskeskus

TEKSTIREDAKTOR WORDSTAR

Programme kõigile

Koostanud Ü. Kaasik

TARTU 1990

Kinnitatud matemaatikateaduskonna nõukogus

31. augustil 1990. a.

Käesolev väljaanne kujutab endast meetoodilist juhendmaterjali nendele, kes soovivad mingil (personaal)arvutil kasutada tekstiredaktorit WordStar. Et konkreetset arvutil võib kättesaadavaks osutuda ainult üks vaadeldava redaktori rohketest versioonidest, siis ei ole juhendis versiooni kuskil täpsustatud, kuid enamasti, eriti aga näiteks menüüde esitamisel võetakse eeskujuks versioon 4. Põhjalt kumalt käsitletaksegi juhendis just redaktori neid operatsioone ja võimalusi, mis on levinud versioonides realiseeritud enam-vähem ühtmoodi, kusjuures pealegi piirduakse lihtsamatega. Nii jäävad vaatlusest välja näiteks redaktori muutmise võimalused tema genereerimisel, mitme dokumendi koostükkimine, nn. mittedokumentide redigeerimine jms.

1. Üldpõhimõtted

Praktiliselt iga arvuti programmvarustus sisaldab vähemalt ühe tekstide töötlemiseks määratud programmi ehk tekstiredaktori. On koostatud üpris laialdaste võimalustega nn. kirjastamisredaktoreid, mis on rakendatavad isegi trükitööstuses. Need redaktorid lubavad enamasti kasutada rikkalikke graafikavahendeid ja üsna suurt arvu mitmesuguseid nn. proportsionaalalfabeete, kus tähtede laiused on üldiselt erinevad (näiteks täht *i* võtab reas vähem ruumi kui täht *m*).

Käesolevas juhendis tuleb aga vaatlusele tunduvalt väiksemate võimalustega, kuid üpris laialdaselt kasutatav tekstiredaktor **WordStar**. See peamiselt kantseleitöödeks määratud redaktor piirdub reeglina ainult kahe šriftiga, mõlemast nii püst- kui kursiivvariant (kas harilikult või paksult, mõnikord ka poolpaksult). Need šriftid on seejuures jäiga tähelaiuse ehk sammuga nagu tavalisel kirjutusmasinal (kus standardsamm on üks kümnendik tolli), s.t. sümboli asukoha reas määrab vaid tema ees olevate sümbolite arv, mitte nende kogu. Redaktorit **WordStar** võibki tinglikult tõlgendada kui vahendit, mis muudab arvuti mõnevõrra täiustatud kirjutusmasinaks (ka käesolev juhend on sama redaktoriga vormistatud).

Täiustus seisneb näiteks juba selles, et nii uue teksti sisestamisel kui vana redigeerimisel ei ole kasutajal tarvis tegelda ridadeks ja/või lehekülgedeks jaotamisega. Need operatsioonid sooritab **WordStar** automaatselt, samuti nagu ridade paremalt rajastamise ehk teksti formateerimise.

Tavalise kirjutusmasinaga võrreldes lihtsustub arvutis eriti märgatavalt varem sisestatud tekstide täiendamine ning parandamine: tarvitseb vaid viia kursor (ekraanil redigeerimise järge näitav helenduv märk) vastavate klahvide abil vajalikku kohta ja sooritada seal sobiv operatsioon. Võimalikude operatsioonide hulk on seejuures üpris rikkalik, sisaldades näiteks indeksite ja astendajate moodustamist, teksti laiuse muutmist, tekstiosade (sealhulgas tabelite veergude) ümbertöstmist, sisukorra või indeksi koostamist jms.

Antud hetkel kättesaadavate operatsioonide loetelu näitab WordStar enamasti ekraanil erilise menüü kujul, kus iga operatsiooni jaoks osutatakse vastav tegevus. Mõne operatsiooni käigus annab WordStar kasutajale ekraani kaudu teateid või esitab täpsustavaid küsimusi (nende ingliskeelsete tekstide otsese tõlkinise asemel piirduakse järgnevas vaid sisuliste selgitustega). Küsimustele vastamist lihtsustab sageli vaikimisi või jah/ei (y/n) vastuse andmise võimalus.

Ekraani piiratud mõõtude tõttu on seal korraga vaid väike arv redigeeritava dokumendi ridu. Igasse ritta mahub kindel, redigeerimise käigus määratav arv täheruume ehk veergusid. Ekraani parempoolseim veerg on aga reserveeritud eriliselt nn. lipuveeruks, kus paiknev sümbol iseloomustab rida, näiteks märk ^ osutab dokumenti mittekuuluvat vaba rida, tühik aga teatab, et rida vahetas redaktor, mitte kasutaja.

Tekstide moodustamine ja redigeerimine toimub vaadeldavas redaktoris alati nn. failide kaupa, kus fail on ketasmärgilise loogilise tervikuna säilitatav ja nimega varustatud tekstikogun (nimed failidele valib kasutaja). Otseselt või-

maldabki WordStar redigeerida vaid ühes failis paiknevat dokumenti korraga, kuigi on ette nähtud võimalused teiste dokumentide juurdeliselamiseks redigeeritavasse või redigeeritava dokumendi osade tõlgendamiseks omaette dokumentidena.

Nii arvuti kui ka kirjutusmasina klaviatuurid langevad tähe- ning märgiklahvide osas enam-vähem kokku. Mõlemas saab nende klahvide korral valida veel alumise (väiketähed) ja ülemise (suurtähed) registri vahel: ülemise registri annab registrivahetuse klahvi (arvuteis on see tavaliselt märgitud nimega *Shift*) allhoidmine. Enam-vähem ühtmoodi toimub ka tabelite vormistamise seadme ehk tabulaatori kasutamine.

Peale n.-ö. kirjutusmasina klahvide sisaldab arvuti klaviatuur tavaliselt veel terve rea lisaklahve. Eriti oluline on neist just juhtklahv (*Control* või *Ctrl*), mille allhoidmisel valitud klahv annab mitte tavalise, vaid arvutis eritähendusliku nn. juhtsümboli. Edaspidi tähistame juhtsümboleid märgi ^ ettekirjutamise teel: näiteks kirjutis ^E tähendab, et tähe E (või e, sest juhtsümbolite korral ei eristata registrit) valimisel on juhtklahvi all hoitud.

Arvuti klaviatuuri teiste traditsiooniliste lisaklahvide hulgast väärivad eeskätt märkimist sisestamisklahv (↵ või *Enter* või *Return*), väljumisklahv (*Escape* või *Esc*), tabulaatoriklahv (*Tab* või *Tab* →|), tagurdamisklahv (*Backspace* või *Back*), kustutamisklahv (*Delete* või *Del*), kursori liigutamise klahvid (←, →, ↓ ja ↑) ning nn. funktsionaalklahvid (kas *F1*, ..., *F12* või *PF1*, ..., *PF12*). Nende, aga samuti ka mõnede teiste lisaklahvide tähendus ja kasutamiseviisid redigeerimisel selguvad käesolevas juhendis allpool.

2. Lähtemenüü

Redaktori poole pöördumiseks tuleb tavalisel viisil käivitada programm nimega WordStar (või lühendatult ws ehk WS). Käivitamise tulemusel ilmub ekraani ülemisse ritta redaktori konkreetse versiooni nimetus ning selle alla võimalikke edasisi tegevusi kirjeldav nn. lähtemenüü kujul:

O P E N I N G M E N U	
D open a document	L change logged drive/directory
N open a nondocument	C protect a file
P print a file	E rename a file
M merge print a file	O copy a file
I index a document	Y delete a file
T table of contents	F turn directory on/off
X exit WordStar	Esc shorthand
J help	R run a DOS command

Siin näidatud operatsioone kirjeldatakse järgnevalt nende menüüs esinemise järjekorras. Iga operatsiooni kirjeldus algab tema nimega paksus kirjas - vastava suur- või väiketähe vajutamine käivitabki operatsiooni. Nimele järgneb sulgudes veel operatsiooni ingliskeelne nimetus (sama esitusviisi kasutatakse ka kõigi hiljem vaadeldavate menüüde korral).

D (open a document) seab redigeerimiseks valmis dokumendi failist, mille nime peab sisestama kasutaja vastusena ekraani kaudu esitatavale küsimusele *document to open?* (sisestamine tähendab siin ja edaspidi teksti valimist arvuti klaviatuuril ning järgnevat vajutamist sisestamisklahvile $\leftarrow$). Kui kettal veel pole selle nimega faili, siis loob redaktor uue faili, muidu aga toob ka dokumendi algusread ekraanile. Sellega ongi avatud dokumendi redigeerimisseanss, mida lähemalt selgitatakse alates käesoleva juhendi leheküljest 16.

Oma dokumentidele nimede määramisel on kasutaja suhteliselt vaba, sest tavaliselt loeb redaktor lubatavateks kõik tähtedest ja/või numbritest koosnevad, tähega algavad ning mitte üle kaheksa sümboli sisaldavad nimed. Seejuures ei tee enamik versioone nimedes vahet suur- ja väiketähtede vahel.

Faili nime klaviatuuril valimisel tehtud vigu on kõige lihtsam parandada tagurdamisklahvile *Backspace* vajutamisega, millega kustutatakse viimati valitud sümbol.

Varem loodud faili nime sisestamiseks annab WordStar ka lihtsama mooduse. Nimelt võib viia kursori lähtemenüü all olevas redaktori juurde kinnistatud kettaseadne kataloogis (vt. lk. 15) vajaliku nime kohale ning vajutada siis sisestamisklahvile. See moodus on kasutatav kõikides operatsioonides, kus nõutakse faili nime sisestamist.

Faili nime sisestamise asemel võib kasutaja hoopis ümber mõtelda ja juhtsümboliga ^U katkestada operatsiooni sooritamise. Sama juhtsümboliga saab aga katkestada ka kõigi teiste käesolevas juhendis vaadeldavate operatsioonide sooritamise (eeldades, et operatsioonid selleks aega annavad).

Et operatsioon D on redaktori poole pöördumisel enamasti just esimesena vajalik, siis lihtsustusena võib avada soovitava dokumendi nime teatada kohe redaktori nime järel pärast üht tühikut. Näiteks valik WS DOK1 käivitab redaktori ja avab redigeerimiseks failis DOK1 säilitatava dokumendi (või loob sellenimelise tühja faili). Olgu siinjuures märgitud, et praktikas kasutatakse faili nime enamasti ka vastava dokumendi nimena (sageli räägitakse näiteks dokumendist DOK1, mitte aga failis DOK1 säilitatavast dokumendist).

N (open a nondocument) seab redigeerimiseks valmis teksti failist, mille nime peab sisestama kasutaja vastusena küsimusele *nondocument to open?* Niiviisi redigeerimisele võetavat teksti tõlgendab redaktor nn. mittedokumendina, mille töötlemisel ei toimu tema jaotamist lehekülgedeks ning mõned redigeerimisoperatsioonid käituvad veidi erinevalt (eeskätt erinevad just vaikinisi antavad vastused). Mittedokumentidena redigeeritakse näiteks programmide tekste, kuid käesolevas juhendis on järgnevas kõikjal piiratud üksnes dokumentide redigeerimisel vajalike tegevuste vaatlemisega.

P (print a file) alustab dokumendi trükkimist failist, mille nimi sisestati vastusena küsimusele *document to print?* Teade *can't find that file* viitab nüüd (aga samuti ka mitme järgmise operatsiooni korral), et selle nimega faili ei leidu. Täiendav õpetus *press Esc to continue* ütleb aga, et kasutajal tuleb lähtemenüüsse naasmiseks väljumisklahvile *Esc* vajutada (samuti ka paljudes järgmistes operatsioonides).

Kui soovitud fail leidub, siis esitab redaktor veel terve rea täiendavaid küsimusi. Kuigi küsimuste järjekord ja ka sõnastus versiooniti muutub, on nende koguarv enamasti ikka seitse. Vaikinisi vastuse saab igauhele nendest küsimustest anda sisestamisklahviga, kõikidele (või kõikidele ülejäänud) küsimustele ühekorraga annab aga vastavad vaikinisi vastused väljumisklahvile vajutamine.

Esimese küsimusega (*number of copies?*) nõutakse trükivate eksemplaride soovitud arvu sisestamist, kusjuures vaikinisi vastus on üks. Redaktori enamikus versioonides võib iga lehekülge trükkida kuni 99 eksemplaris.

Järgmise küsimuse (*pause between pages? y/n*) vastusena tuleb teatada, kas soovitakse trükiseadme seiskanist pärast iga lehekülje trükkimist. Loomulik on jaatavalt (y) vastata sel juhul, kui trükkimine toimub leheküljepikkustele eraldi lehtedele: pausi saab siis kasutada seiskunud trükiseadmesse uue lehe paigaldamiseks. Trükiseadme saab seejärel taas käivitada klahvile C vajutamisega (trükipausi ajal on ekraanil teade *pausing at top of page* ja õpetus *press C to continue*). Vaikimisi vastus on siin eitav (n), mida võib pidada loomulikuks näiteks rullpaberi kasutamise korral.

Vastusena kolmandale küsimusele (*use form feeds? y/n*) tuleb teatada, kuidas peab trükiseade enne järjekordse lehekülje trükkimisele asumist paberit edasi tõmbama. Vaikimisi vastus on siin jaatav (y), mis tähendab normaalset edasitõmbamist. Eitava vastusega (n) määratava "ebanormaalse" edasitõmbe tähendus sõltub aga üpris suurel määral olemasoleva trükiseadme tüübist ja seda on kasutajal soovitatav üldiselt iga konkreetse seadme korral kas katseliselt või vastava juhendi kaudu selgitada.

Neljanda küsimuse (*starting page*) vastusena tuleb sisetada selle lehekülje number, millest alates soovitakse dokumenti trükkida. Vaikimisi vastus tähendab dokumendi algust, kus alustav lehekülg ei tarvitse aga tinginata olla numbriga üks. Nimelt on kasutajal selle ja samuti ka järgmise küsimusega seoses soovitatav juba varakult katseliselt kindlaks teha, mismoodi redaktori konkreetne versioon arvestab vaadeldavate küsimuste vastustes punktkorraldusega PN määratavaid leheküljenumbreid (vt. lk. 44).

Viienda küsimuse (*ending page?*) vastusena tuleb sisestada dokumendi selle lehekülje number, mis soovitakse viimase-na trükkida lasta. Vaikimisi vastus tähendab, et soovitakse trükkida dokumendi lõpuni.

Kuuendale küsimusele (*nondocument? y/n*) tuleb käesoleva juhendi lugejal kuidugi vastata eitavalt (n), sest siin ei vaadelda mittedokumentide redigeerimist ega trükkimist. Eitav vastus antakse ka vaikimisi.

Viimasele küsimusele (*name of printer?*) tuleb kasutajal samuti anda enamasti vaikimisi vastus, mis määrab trükkimise parajasti arvutiga seostatud trükiseadmele. Teiste võimalike seadmete hulgast valimiseks peab kasutaja kõigepealt tutvuma vastavate erijuhenditega.

M (*merge print a file*) alustab mitme dokumendi koostükimist, mis tähendab seda, et ühe n.-ö. põhidokumendi trükimisel toimub teatud kohtadel mõningate tekstiosade sisse-lülitamine temasse teistest dokumentidest. Niisuguse sisse-lülitamise võimalikkuseks peavad põhidokumendi sobivatesse kohtadesse olema vahele lisatud vastavat liiki punktkorraldused (vt. lk. 39), kuid nende koostamise küsimusi käesolevas juhendis lähemale vaatlusele ei võeta.

I (*index a document*) alustab kas kogu dokumendi või selle mingi osa indeksi (ehk aineregistri) moodustamist. Kõigepealt küsib redaktor vastava faili nime (*document to index?*) ja siis indeksi koostamise moodust (*index every word? y/n*). Jaatav vastus (y) viimasele küsimusele tähendab, et koostavasse indeksisse tuleb iseseisvate sissekannetena lülitada kõik dokumendi läbivaatamisele kuulavas osas esinevad erine-

vad sõnad. Eitava vastuse (n) korral lülitatakse indeksisse eraldi sissekannetena üksnes dokumendi need tekstiosad (mitte tingimata sõnad), mis on seal ümbritsetud juhtsümbolitega ^K (vt. lk. 36). Edasi tulevad veel küsimused alustamislehekülje (*starting page?*) ja lõpetamislehekülje (*ending page?*) numbrite saamiseks, kus samuti nagu trükkimisoperatsiooni P korral võib sisestamisklahviga teatada vastavalt dokumendi alguse ja dokumendi lõpu, väljumisklahviga, aga need mõlemad vaikimisi vastused korraga.

Operatsiooni I tulemusel saadakse indeks eraldi dokumendina, mille redaktor salvestab sama operatsiooniga moodustatavasse uude faili. Selle uue faili nimeks paneb redaktor lähtedokumendi sisaldava faili nime koos lõppu kirjutatud lisandiga .IDX (näiteks DOK1.IDX). Niiviisi koostatud indeks paigutatakse iga sissekanne eraldi ritta. Need read järjestatakse seejuures tähestikuliselt järjekorda ning igaüks neist varustatakse veel oma esimese esinemise leheküljenumbri-ga (näiteks kujul *redaktor WordStar, 7*).

T (table of contents) alustab kas terve dokumendi või selle mingi osa sisukorra moodustamist. Samuti nagu eelmise operatsiooni korral küsib redaktor ka siin lähtedokumendi sisaldava faili nime (*table of contents for what document?*) ning seejärel ka dokumendi läbivaatamise alustamislehekülje (*starting page?*) ja lõpetamislehekülje (*ending page?*) numbreid (viimaste puhul on samad vaikimisi vastused). Tulenuks annab vaadeldav operatsioon eraldi dokumendi ja salvestab selle sama operatsiooniga moodustatavasse faili, mille nimeks on lähtedokumendi sisaldava faili nimi sufiksiga .TOC

(näiteks DOK1.TOC). Saadavasse dokumenti on eraldi sissekan-
netena lülitatud kõik lähtedokumendi läbivaadatavatel lehe-
külgedel esinevad punktkorraldused TC (vt. lk. 45), ainult
ära jäetakse korralduste nimed ja nende tekstides asendatakse
se sümbolid # vastavate leheküljenumbritega. Iga sissekanne
paigutatakse loodud dokumendis eraldi reale ja nad tulevad
sinna lähtedokumendis esinemise järjekorras (s.t. lehekülje-
numbrite kasvavas järjekorras). Kui lähtedokumendi punktkor-
raldustes TC esinevad ka numbrid, siis saab moodustada iga
numbri jaoks eraldi sisukorra.

X (exit WordStar) lõpetab redaktori WordStar kasutamise
ja annab juhtimise jälle tagasi operatsioonisüsteemile (ek-
raanile tuleb taas näiteks A> või C>, nagu oli vahetult enne
redaktori poole pöördumist).

J (help) toob ekraanile redaktorisse puutuva ingliskeel-
se abiinfo saamise võimalusi ning selleks vajalikke tegevusi
kompaktselt tutvustava n.-ö. abiinfomenüü (loomulikult saab
kasutaja sellest menüüst abi eeskätt vaid inglise keele mõ-
ningase oskamise korral).

Nimetada tasub selle menüü kasutamisest siin vast ainult
abiinfo taseme muutmise võimalust. Vaikimisi on redaktor mi-
nelt abiinfo esitamise tasemel 2, mis tähendab, et redigeer-
imise ajal ei näidata põhimenüüd (vt. lk. 19), kuid näida-
takse ülejäänud menüüsid. Põhimenüü ekraanile saamiseks tu-
leb kasutajal üle minna abiinfo esitamise tasemele 3: abiin-
fomenüüs olles veel kord valida J ja vastusena esitatavale
küsimusele *what help level do you want?* sisestada arv 3 või
mõnes versioonis üksnes vajutada klahvile 3 (vt. ka lk. 24).

L (change logged drive or directory) muudab kettaseadmete kinnistatust. Nimelt on üks arvuti kettaseadmetest alati redaktori juurde kinnistatud. Kinnistatus tähendab, et selle seadme kataloogi või kataloogi osa näitab redaktor ekraanil (vt. lk. 15) ning sinna salvestatud failide nimede ette pole vaja lisada seadme nime (näiteks kui kinnistatud on seade A, siis faili täieliku nime A:DOK1 asemel tohib kasutada nime DOK1). Sõltuvalt arvuti tüübist on kettaseadmete nimedeks tavaliselt kas tähed A ja B või A ja C või A, B, C ja D vms.

Operatsioon L näitab seni kinnistatud seadme nime (kujul *the logged disk drive is currently: A:*) ja enamasti ka teiste antud arvutis lubatavate nimede loetelu, esitades ühtlasi küsimuse *what would you like the new logged drive to be?*, mille vastusena kasutaja võib sisestada soovitud uue nime ja kooloni, s.t. valida klaviatuuril näiteks C: $\_$. Sõltuvalt versioonist nüüd kas muutub kohe ka ekraanil näidatav kataloog või peab selleks kasutama operatsiooni F (vt. lk. 15). Igatahes siitpeale saab üksnes äsjakinnistatud kettaseadme failide nimesid redaktorile lühendatult esitada.

C (protect a file) muudab kas kaitstuks või mittekaitsstuks faili, mille nimi tuleb sisestada vastusena küsimusele *what document?* Täpsemalt, redaktor teatab selle faili senise seisundi (näiteks kujul *the document is currently protected*) ja küsib siis (*change it? y/n*), kas kasutaja ikka soovib seda muuta. Faili kaitstus tähendab, et vastavat dokumenti ei saa redigeerimisel muuta ega kustutada. Kasutatakse peamiselt teiste dokumentide koosseisu lülitatavate dokumentide kaitsmiseks mõne eksikombel sooritatava operatsiooni eest.

R (rename a file) annab failile uue nime. Kõigepealt küsitakse (kujul *document to be renamed?*) vastava faili senist ja siis uut nime (*what do you want its new name to be?*). Kui selle uue nimega fail samal kettaseadmel juba leidub, siis antakse teade *the name you chose is already in use* ning tööd saab jätkata väljumisklahviga.

C (copy a file) kopeerib ühte faili salvestatud dokumendi terviklikult teise faili. Kõigepealt tuleb lähtedokumendi sisaldava faili nimi sisestada vastusena redaktori küsimusele *document to be copied?* Sellest dokumendist loodava koopia salvestamiseks määratava faili nimi tuleb sisestada vastuseks küsimusele *name a document to hold the new copy*. Kui nimesuguse nimega faili veel ei leidu, siis ta luuakse. Kui see fail aga on samal kettaseadmel juba olemas, siis ilmub hoiatav teade *that file already exists* ja kasutajalt küsitakse (kujul *overwrite? y/n*), kas tuleb ikka koopia senisele dokumendile peale kirjutada ning senine sellega hävitada.

Näiteks alati pärast järjekordse redigeerimisseansi lõppu on loomulik valmistada koostatud dokumendist eraldi disketile igaks juhuks veel üks koopia. Selleks tuleb operatsioonis **C** esitatud esimesele küsimusele vastata näiteks **DOK1**, teisele **B:DOK1** ning kolmandale **y** (viimane siis, kui ka enne redigeerimist oli disketil **B** juba selle dokumendi koopia).

D (delete a file) kustutab faili, mille nimi sisestatakse vastusena küsimusele *document to be erased?* Võimalike eksituste vältimiseks esitab aga redaktor enne tegelikku kustutamist veel küsimuse (*are you sure? y/n*), kas kasutaja on ikka oma kustutamissoovis kindel.

F (turn directory on or off) lubab või keelab redaktori juurde kinnistatud kettaseadme kataloogi (kas kõigi või teatava osa sellele kettale salvestatud failide nimede) esitamise lähtemenüü all. Vaikimisi, enne ühegi operatsiooni F sooritamist esitab redaktor selle kataloogi näiteks kujul:

DIRECTORY Drive A:

14k DOK1   12k DOK1.BAK   2.6k DOK2

Siin arvud nimede ees osutavad failide mahtu kilobaitides. Nime DOK1.BAK pani redaktor failist DOK1 pärineva dokumendi redigeerimiseelset kuju säilitavale failile.

Operatsioon F osutub vajalikuks ka näiteks disketi vahetamise korral kettaseadmes. Uuel disketil olevate failide nimede saamiseks ekraanile tarvitseb vaid kataloogi näitamine korraks keelata ja siis kohe jälle lubada.

Esc (shorthand) toob ekraanile erilise nn. kiirkirjameenüü, kus on loetletud võimalused mitmesuguste täiendavate operatsioonide sooritamiseks üheleainsale klahvile vajutamise teel. Mõned operatsioonid seostatakse kindlate klahvidega juba redaktori genereerimisel, näiteks @ (kokku tuleb seega valida Esc@) annab kursori kohale tänase kuupäeva, Esc= annab viimati arvatud avaldise väärtuse (vt. ka lk. 52) jms. Selliseid seoseid saab lisada ka redigeerimise ajal, kuid käesolevas juhendis neid võimalusi ei kirjeldata.

R (run a DOS command) võimaldab ajutiselt, ilma redaktorist WordStar lahkumata võtta täitmisele operatsioonisüsteemi korraldusi, näiteks käivitada mingi programm. See operatsioon eeldab kasutajalt enamasti muidugi teatavaid eelteadmisi operatsioonisüsteemi korralduste kohta.

3. Põhimenüü

Lähtemenüü operatsioon D alustab selle operatsiooni sooritamise käigus teatatud nimega failist võetud ja sinna hiljem tagasi salvestatava dokumendi redigeerimisseansi. Käesoleva juhendi ülejäänud osa ongi pühendatud just redigeerimise käigus kasutatavate operatsioonide kirjeldamisele.

Redigeerimisseansi algusest kuni lõpuni on ekraani ülemine rida reserveeritud eriliseks nn. seisundireaks. Selles saab pidevalt näha redigeeritavat dokumenti sisaldava faili nime, kehtivaid redigeerimisrežiime ja selle lehekülje, rea ning veeru numbreid, kus parajasti paikneb kursor. Nii näiteks redigeerimise alguses võib seisundirida olla kujul:

A:DOK1   P01 L01 C01 insert align

s.t. redigeeritav dokument pärineb kettaseadme A failist nimega DOK1, kusjuures kursor paikneb selle dokumendi esimese lehekülje (P = page) esimese rea (L = line) esimeses veerus (C = column) ja kehtivad lisamisrežiim (insert, vt. lk. 25) ning rajastamisrežiim (align, vt. lk. 28). Redigeerimisseansi ajal võib seisundiritta ilmuda veel mõningaid teisi näitajaid, nii näiteks saab selle esinestes veergudes alati näha parajasti täidetava redigeerimisoperatsiooni nime.

Kui kehtib teine või madalam abiinfo esitamise tase (vt. lk. 12), siis põhimenüüd ekraanil ei ole ja seisundirea all paikneb kohe nn. tabulaatoriskaala näiteks kujul:

L----!----!----!----!----!----!----!----!----!----R

Tabulaatori kasutamisest ja selle skaala tähendusest on põhjalikumalt räägitud mõnevõrra allpool (vt. lk. 24).

Vahetult tabulaatoriskaala all algab redigeeritava dokumendi teksti näitamiseks määratud osa ekraanist, mis ulatub peaaegu selle alumise ääreni. Vaid ekraani kaks viimast rida on kogu redigeerimisseansi ajal reserveeritud nn. funktsionaalklahvidele omistatud tähendusi meenutava info näitamiseks. Funktsionaalklahvid on nimelt arvuti klaviatuuri niisugused klahvid, millele saab konkreetset tähendused omistada juba redaktori genereerimisel. Redaktori kõigis versioonides omistataksegi funktsionaalklahvide tähendusteks sagelikasutatavate operatsioonide sooritamine, nii et nende käivitamiseks jätkub sestpeale ühestainsast klahvilevajutusest.

Arvuti klaviatuuril võib olla kaksteist ja isegi rohkem funktsionaalklahvi, kuid WordStar kasutab neist tavaliselt ainult kümnet esimest ninedega F1, F2, ..., F10, kõiki kahes registris. Nii näiteks võib funktsionaalklahvide tähendust meenutav info ekraani allservas olla järgmine (reeglina esitatakse see info seal küll inverteeritult, s.t. tumeda kirjaga heledal foonil, kuid trükitehnilistel põhjustel tuleb käesolevas juhendis kasutada tavalist kirja):

```
Disp Cent SupS SubS DelB Hide Move Copy BegB EndB  
1Help 2Undo 3UndL 4Bold 5OvrP 6Quit 7Refn 8Rulr 9Save 10Done
```

Siit nähtub, et klahv F1 alumises registris pöördub abiinfo poole (vt. operatsioon ^J lk. 24) ja ülemises registris muudab juhtsümbolite näitamist (vt. operatsioon ^OD lk. 31). Klahv F2 alumises registris taastab kustutatud teksti (vt. operatsioon ^U lk. 23) ja ülemises registris tsentreerib rea (vt. operatsioon ^OC lk. 31). Klahv F3 alustab või lõpetab alumises registris allakriipsutuse (vt. operatsioon ^PS lk.

34) ja ülemises registris astendaja (vt. operatsioon ^PT lk. 34). Klahv F4 alustab või lõpetab alumises registris paksu kirja (vt. operatsioon ^PB lk. 33) ja ülemises registris indeksi (vt. operatsioon ^PV lk. 34). Klahv F5 alumises registris määrab sümboli pealetrüki (vt. operatsioon ^PH lk. 36) ja ülemises registris kustutab bloki (vt. operatsioon ^KY lk. 60). Klahv F6 alumises registris katkestab redigeerimisseansi (vt. operatsioon ^KQ lk. 55) ja ülemises registris varjab bloki (vt. operatsioon ^KH lk. 58). Klahv F7 alumises registris formatiseerib ühe lõigu (vt. operatsioon ^B lk. 25) ja ülemises registris nihutab bloki (vt. operatsioon ^KV lk. 60). Klahv F8 alumises registris lülitab tabulaatoriskaala teksti (vt. operatsioon ^OO lk. 29) ja ülemises registris kopeerib bloki (vt. operatsioon ^KC lk. 59). Klahv F9 alumises registris salvestab dokumendi redigeerimisseansi lõpetamata (vt. operatsioon ^KS lk. 54) ja ülemises registris paigaldab bloki algumärgi (vt. operatsioon ^KB lk. 57). Klahv F10 alumises registris lõpetab redigeerimisseansi (vt. operatsioon ^KD lk. 55) ja ülemises registris paigaldab bloki lõpumärgi (vt. operatsioon ^KK lk. 57).

Redigeerimine koosneb tavaliselt nii uue teksti sisestamisest kui ka varem sisestatud tekstide parandamisest. Uue teksti sisestamine toimub lõigukaupa, s.t. tekst tuleb lihtsalt klaviatuuril valida ja teatada sisestamisklahvile vajutamisega üksnes iga lõigu lõppemisest (lõigu ulatuses hoolitseb juba redaktor teksti jaotamise eest ridadeks). Redaktori põhioperatsioonidest läheb teksti sisestamise ajal tarvis eeskätt vast ainult formatiseerimist (vt. lk. 25).

Hoopis rikkalikumaks osutub tekstide parandamisel vaja-
like põhioperatsioonide loetelu, mis on ülevaatlikult koon-
datud redaktori põhimenüüsse. Neid operatsioone läheb redi-
geerimisel aga niivõrd sageli tarvis, et kasutaja nad peagi
meelde jätab ja menüü abi suurt ei vaja. Seepärast WordStar
oma põhimenüüd enamasti automaatselt ekraanil ei näitagi.

Algajale kasutajale tuleks siiski soovitada põhimenüüd
esialgu pidevalt silmade ees hoida, kuigi sellega mõnevõrra
väheneb dokumendile jääv ruum ekraanil, s.t. korraga on näha
väiksem arv tekstiridu. Menüü nähtavaksmuutmiseks tuleb keh-
testada abiinfo esitamise kolmas tase (sellest vt. lk. 12 ja
lk. 24), millega ekraani ülaossa, seisundirea ja tabulaato-
riskaala vahele saadakse kogu redigeerimisseansi ajaks järg-
mine nn. redigeerimis- ehk põhimenüü:

E D I T M E N U				
CURSOR	SCROLL	ERASE	OTHER	MENUS
^E up	^W up	^G char	^J help	^O onscreen
^X down	^Z down	^T word	^I tab	^K block
^S left	^R up scr	^Y line	^V insert	^P print
^D right	^C down scr	^U uner	^B align	^Q quick
^A word left		Del char	^N split	Esc shorthand
^F word right			^L find/replace	again

Selle menüü vasakpoolseimas tulbas on pealkirja CURSOR
all näidatud kuus peamist operatsiooni kursori liigutamiseks
mööda ekraani. Niisugune liigutamine on redigeerimise käigus
hädavajalik näiteks parandamist nõudvate kohtade väljaotsi-
miseks dokumendi tekstis (enamasti mõjutavad redigeerimis-
operatsioonid dokumendi teksti just kursori paiknemise ko-
has). Olgu märgitud, et üheaegselt kursori liikumisega muu-
tuvad automaatselt ka vastavad näitajad seisundireas.

^E (cursor up) liigutab kursorit samas veerus ühe rea võrra ülespoole ehk dokumendi tekstis ettepoole. Kui eelmise rea vasakpoolses naaberveerus veel sümbolit pole, siis liigub kursor seal reas vasakule esimese sisestatud sümboli taha või rea algusesse. Kui kursor oli juba dokumendi esimeses reas, siis jääb ta operatsiooni **^E** toimele paigale. Arvuti klaviatuur sisaldab sellesama operatsiooni tarvis enamasti ka eraldi klahvi nimega **↑**.

^X (cursor down) liigutab kursorit samas veerus ühe rea võrra allapoole (tekstis tahapoole). Kui järgmise rea naaberveerus veel sümbolit pole, siis liigub kursor seal jälle vasakule kas esimese sisestatud sümboli taha või rea algusesse. Kui aga järgmist rida pole dokumendis üldse veel olemas, siis jääb kursor operatsiooni **^X** toimele paigale. Arvuti klaviatuur sisaldab sellesama operatsiooni tarvis enamasti ka eraldi klahvi nimega **↓**.

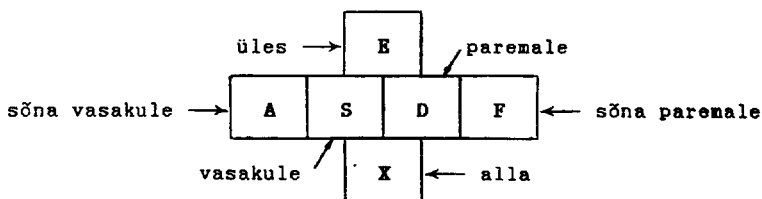
^S (cursor left) liigutab kursorit samas reas ühe täheruumi võrra vasakule. Kui aga kursor oli juba esimeses veerus, siis läheb ta eelmise rea viimase sümboli järele. Arvuti klaviatuur sisaldab sellesama operatsiooni tarvis enamasti eraldi klahvi nimega **←** (vt. ka operatsioon **^QS** lk. 47).

^D (cursor right) liigutab kursorit samas reas ühe täheruumi võrra paremale. Kui kursor oli oma rea viimase sümboli taga, siis läheb ta üle järgmise rea esimesse veergu. Kui aga seejuures järgmist rida pole dokumendis üldse veel olemas, siis jääb kursor operatsiooni **^D** toimele paigale. Arvuti klaviatuur sisaldab sellesama operatsiooni tarvis enamasti eraldi klahvi nimega **→** (vt. ka operatsioon **^QD** lk. 47).

^A (word left) viib kursori samas reas ühe sõna võrra vasakule, täpsemalt öeldes viiakse kursor reas vasakul esimesena ette tuleva sõna algusesse või siis sõna puudumisel eelmise rea lõppu. Sõna koosseisu loetakse seejuures ka üks kirjavahemärk (kas . või , või : või ; või ! või ?) vahetult selle sõna järel, nii näiteks *üht, teist* sisaldab kaks sõna. Sedasama operatsiooni saab enamasti ka kujul ^← sooritada, s.t. juhtklahvi all hoides tuleb vajutada klahvile ←.

^F (word right) viib kursori tekstis paremal esimesena ette tuleva sõna algusesse või sõnade puudumisel rea lõpuni. Kui kursor juba oli rea lõpus, siis läheb ta järgmise rea algusesse, kui aga seejuures järgmisi ridu dokumendis enam ei ole, siis jääb kursor operatsiooni ^F toimel paigale. Sedasama operatsiooni saab enamasti ka kujul ^→ sooritada.

Kursori liigutamiseks määratud kuue äsja vaadeldud operatsiooni nimesid on väga lihtne meelde jätta siis, kui meenutada vastavaid tähti kandvate klahvide paigutust standardklaviatuuri vasakpoolses otsas:

Põhimenüü teises tulbas on pealkirja SCROLL all näidatud neli operatsiooni dokumendi rullimiseks ekraanil ehk teisiti öeldes ekraani nihutamiseks mööda dokumenti (lk. 53 lisanduvad neile veel operatsioonid ^QW ja ^QZ).

^W (scroll up) nihutab ekraani dokumendis ühe rea võrra ülespoole (ehk dokumenti ekraanil ühe rea võrra allapoole). Seega iga rea kohale ekraanil tuleb dokumendi eelmise rida, ülalt lisandub üks uus rida ja senine viimane rida kaob ekraanilt. Kui dokumendi esimene rida paiknes juba ekraanil, siis operatsioon ^W ei tee midagi. Kursor jääb teksti suhtes paigale, liikudes operatsiooni käigus koos tekstiga mööda ekraani rea võrra allapoole (kuid viimases reas olles mitte ekraanilt välja). Kui aga kursor asub ekraani tekstiosa esimeses reas, siis operatsioon ^E annab peaaegu sama tulemuse mis ^W, ainult kursor läheb üle juurdetulnud ritta.

^Z (scroll down) nihutab ekraani dokumendis ühe rea võrra allapoole (iga rea kohale tuleb järgmine, alt lisandub üks uus rida ja senine esimene rida kaob ekraanilt). Kursor jääb teksti suhtes oma kohale, liikudes koos tekstiga mööda ekraani üles (kuid mitte ekraanilt välja). Kui kursor asub ekraani viimases reas, siis annab peaaegu sama tulemuse operatsioon ^X, ainult kursor läheb üle juurdetulnud ritta.

^R (up screen) näitab dokumendi eelmist ekraanitäit, ehk täpsemalt: ekraanile korraga mahtuvate ridade arvust kahe võrra väiksema arvu ridade võrra eestpoolt (kui dokumendis on eespool nii palju ridu). Kursor jääb nüüd ekraani suhtes paigale. Mõnes arvutis sisaldab klaviatuur sellesama operatsiooni tarvis ka eraldi klahvi, näiteks nimega *Page Up*.

^C (down screen) näitab dokumendi järgmist ekraanitäit (eeldades, et dokumendis ikka ridu jätkub). Mõnes arvutis sisaldab klaviatuur sellesama operatsiooni tarvis ka eraldi klahvi, näiteks nimega *Page Down*.

Põhimenüü kolmandas tulbas on pealkirja ERASE all näidatud olulisemad teksti kustutamisel vajalikud operatsioonid. Hiljem lisanduvad nendele küll veel operatsioonid ^QT, ^QY, ^QDel (vt. lk. 53) ja ^KY (vt. lk. 60).

^G või Del (erase character) kustutab kursori kohal oleva sümboli ja tõnbab järgneva teksti sellele peale. Arvuti klaviatuur sisaldab tavaliselt veel eraldi tagurdamisklahvi nimega *Backspace*, mis kustutab kursorile eelnenud sümboli ja tõnbab järgneva teksti koos kursoriga sellele peale (mõnes versioonis teeb sama ka operatsioon ^H).

^T (erase word) kustutab kursori kohalt algava sõna või sõnaosa (vt. lk. 21). Kui aga kursor paikneb tühiku kohal, siis operatsioon ^T kustutab kõik tühikud järgmise sõnani.

^Y (erase line) kustutab kogu kursorit sisaldava rea, nihutades sealjuures kõiki järgmisi ridu ekraanil ühe võrra ülespoole (vt. ka operatsioonid ^QY ja ^QDel lk. 53).

^U (unerase) taastab viimati kustutatud tekstiosa alates kursori kohalt. Taastatavad ei ole seejuures vaid ühetähelised kustutamised operatsioonidega ^G, Del või *Backspace*. Seda operatsiooni on sobiv kasutada näiteks sõna või rea ümbertõstmiseks dokumendi ühest kohast teise: olles kustutanud vastava sõna (või rea) operatsiooniga ^T (või ^Y) tema seniselt kohalt viiakse kursor uude kohta ja sooritatakse seal operatsioon ^U. Nii saab sõna (rea) kanda ka mitmesse kohta, ainult kustutamise ja taastamise vahel ei tohi olla ühtki muud kustutamist (vt. samuti lk. 61). Operatsiooni ^U saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F2 alumises registris).

Põhimenüü neljandasse tulpa on pealkirja OTHER all ühendatud redigeerimise ülejäänud põhioperatsioonid.

^J (help) toob ekraanile põhimenüüsse puutuva (inglisekeelse) abiinfo saamise võimalusi näitava menüü, mille järgi kasutaja saab valida teda huvitava valdkonna. Muuhulgas võib selle menüü ekraanil olemise ajal veel kord operatsiooni ^J sooritades jõuda abiinfo esitamise taseme muutmise võimaluseni. Soovides redigeerimise ajal põhimenüüd ekraanile saada tuleb operatsiooni ^J järelkult kaks korda järjest sooritada ja sisestada siis arv 3 (vt. samuti lk. 12). Operatsiooni ^J saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F1 alumises registris).

^I (tab) käivitab tabulaatori, mis kas viib kursori samas reas paremale esimese tabulatsioonimarkeri veergu või jätab ta markeri puudumisel endisele kohale. Kui redaktor on lisamisrežiimis (vt. järgmine operatsioon), siis vahepealsed veerud, millest kursor üle läheb, täidetakse tühikutega ja senist teksti lükatakse sama palju edasi. Kui aga redaktor on asendamisrežiimis, siis kursor libiseb senisest tekstist üle, lisades tühikuid vaid teksti puudumisel. Arvuti klaviatuur sisaldab sellesama operatsiooni tarvis tavaliselt ka eraldi nn. tabulaatoriklahvi nimega *Tab* või *Tab* →|.

Redaktor paigaldab juba vaikimisi teatud arvu tabulatsioonimarkereid, mis tabulaatoriskaalas (vt. lk. 16) on kujutatud hüüumärkidenä. Niisuguse markeriga luuakse seega tabelis veerg, kus tekstide (näiteks arvude) algused on rajastatud. Markerite paiknemist tabulaatoriskaalas saab muuta operatsioonidega ^OI, ^ON (vt. lk. 32) ja ^OF (vt. lk. 28).

Peale hüüumärgina kujutatavate markerite võib kasutada veel nn. kümnendmarkereid, mis kujutuvad skaalas sümbolitena #. Kümnendmarkeri kohale tabuleeritud kursori korral nihkub sisestatav tekst pidevalt vasakule kuni punkti sisestamiseni (lõpeb arvu täisosa). Edasi läheb (nur dosa) sisestamine juba tavaliselt. Kümnendmarker loob seega tabelis veeru, milles arvud on rajastatud nende kümnendpunktide järgi. Kui operatsioon ^I viib kursori kümnendmarkeri veergu, siis on seisundireas sõna *decimal* kuni markeri kohalt lahkumiseni.

^V (turn insert on or off) vahetab lisamisrežiimi asendamisrežiimiks ja vastupidi. Vaikimisi on redaktor lisamisrežiimis, mida meenutab sõna *insert* seisundireas. See režiim tähendab, et klaviatuurilt valitav sümbol lisatakse alati kursori kohal paikneva sümboli ette, kusjuures rea järgnev tekst koos kursoriga nihkub ühe veeru võrra paremale. Asendamisrežiimis oleva redaktori korral (sõna *insert* seisundireas on sel juhul kustunud) iga klaviatuuril valitav sümbol asendab kursori kohal paikneva sümboli ja kursor läheb üle järgmise veergu. Mõnes arvutis sisaldab klaviatuur ka eraldi ümberlülitamisklahvi, näiteks nimega *Insert*.

^B (align paragraph) formatiseerib dokumendi kursorist kuni lõigu lõpuni, s.t. mahutab igas reas teksti kehtivatese rajadesse (vt. operatsioonid ^OL ja ^OR lk. 27), lisades parempoolseks rajastamiseks sõnade vahele vajaduse korral täiendavaid, nn. pehmeid tühikuid. Kui poolitamisrežiim pole tühistatud (vt. operatsioon ^OH lk. 31), siis osaliselt rajadesse mahtuvate sõnade korral teeb redaktor poolitamisetepaneku. Selleks formatiseerimine katkestatakse ning näida-

takse kursoriga sõna soovitatavat poolitamiskohta. Kui kasutaja on sellega nõus, siis sidekriipsu valimine annab poolitamisloa ja formatiseerimine jätkub. Kui poolitamiskoht ei sobi, siis võib kursorit vasakule (mitte paremale!) nihutada otsida parema koha ja teatada sellest sidekriipsule vajutamiseega. Kui kasutaja ei soovi vastavat sõna üldse poolitada, siis tuleb vastata veel kord ^B. Kui aga ükski nendest kolmest võimalusest ei sobi, siis tuleb vastusega ^U formatiseerimine katkestada ja asuda teksti muutma. Operatsiooni ^B saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F7 alumises registris). Dokumendi lõpuni saab formatiseerida operatsiooniga ^QU (vt. lk. 51).

^M (split the line) paneb kursori kohale rea lõpu tunnuse. Kui kursor paiknes rea alguses, siis lisatav rida on tühi, muidu läheb sinna katkestatud rea lõpp. Katkestatud rea lipuveergu tekib sümbol < näitamaks, et rea lõpetas kasutaja, mitte redaktor. Sisestamisklahv teeb lisamisrežiimis sama, kuid võib lisada rohkem tühje ridasid (vt. lk. 41).

^L (find or replace again) käsib veel kord, kuid alates kursori praeguselt asukohalt sooritada äsjalõppenud otsimisoperatsiooni ^QF, ^QG, ^QH (vt. lk. 48, 50, 51) või asendamisoperatsiooni ^QA (vt. lk. 50).

Põhinenüü viimases tulbas on pealkirja MENUS all näidatud viie täiendavaid redigeerimisoperatsioone sisaldava menüü poole pöördumise viisid. Üks neist (mille poole pööratakse väljumisklahviga Esc) esines juba lähtemenüüs, ülejäänud ühendavad redigeerimisoperatsioonid nelja rühma ja nende rühmade vaatlemisele ongi pühendatud edasine käsitus.

4. Ekraanimenüü

Esimesse vaadeldavasse rühma on ühendatud redigeeritava dokumendi teksti vormistamise ning ekraanil kujutamise juhtimiseks mõeldud operatsioonid. Selle rühma poole pöördumine algab juhtsümboli ^O valimisega, mis toob ekraani ülalossa (seisundirea alla) järgmise nn. ekraanimenüü:

O N S C R E E N M E N U		
MARGINS	TYPING	DISPLAY
L set left	W word wrap on/off	D print ctrls on/off
R set right	J right just on/off	H hyphen help on/off
X release	E enter soft hyphen	P preview on/off
T rul on/off	G temporary indent	B soft sp dts on/off
F rul fr text	S set line spacing	TABS
O rul to text	C center line	I set stop N clear

Selle menüü vasakpoolseimas tulbas on pealkirja MARGINS all näidatud kuus rajade määramisega ning tabulaatoriskaala kasutamiseiga seotud operatsiooni.

^OL (set left margin) määrab dokumendi vasakpoolse raja veergu, mille numbriga kasutaja sisestab vastusena küsimusele *new left margin?* See raja tähendab veergu, kust edaspidi algavad dokumendi kõik read ja kuhu uuele reale üleminekul satub kursor. Kui dokumendi alguses pole punktkorraldusega LM (vt. lk. 40) teisiti määratud, siis vaikimisi paikneb vasakpoolne raja veerus 1. Uue raja määramine kajastub kohe teksti kohal näidatavas tabulaatoriskaalas (vt. lk. 16), mille algust märkiv täht L alati paikneb kehtiva raja veerus.

^OR (set right margin) määrab dokumendi järgnevate ridade parempoolse raja veergu, mille numbriga kasutaja sisestab vastusena küsimusele *new right margin?* See raja määrab vee-

ru, kuhu redaktor siitpeale rajastab ja formatiseerib read, s.t. millest üle minev tekst kantakse automaatselt järgmisse ritta (eeldades, et ülekandmine ei ole operatsiooniga ^OW keelatud; vt. lk. 29). Kui dokumendi alguses pole punktkorraldusega RM (vt. lk. 41) teisiti määratud, siis vaikimisi paikneb parempoolne raja ekraani tüübist sõltuvalt kas veerus number 60 või veerus number 65. Ka uue parempoolse raja määramine kajastub kohe tabulaatoriskaalas, mille lõppu märkiv täht R alati paikneb kehtiva raja veerus.

^OX (margin release) lubab ajutiselt ühe rea redigeerimist väljaspool vasak- ja parempoolse rajaga määratud piire (vasakpoolsest rajast saab üle minna kuidugi vaid siis, kui see raja on ühest suurem). Sellise rajastamisrežiimist loobumise tunnuseks on sõna *margin* seisundireas (asendab seal sõna *align*). Kord kehtestatud eriolukorra lõpetab kas järgmine käsk ^OX, sisestamisklahvile vajutamine, üleminek uuele reale või üheaainsagi paranduse tegemine rajade vahel.

^OT (turn ruler on or off) lubab või keelab tabulaatoriskaala näitamise seisundireas all. Vaikimisi, s.t. ühtki operatsiooni ^OT sooritamata on skaala nähtav. Tuleb arvestada, et tabulaator töötab endiselt ka varjatud skaala korral.

^OF (ruler from text) kehtestab kursorit sisaldava rea järgi uue tabulaatoriskaala. Vasak- ja parempoolne raja määratakse nimelt selle tekstirea äärmiste mittetühikute järgi, kuid selle rea ülejäänud tekstist arvestab redaktor üksnes sümboleid !, # ja - (neist ! lisab skaalasse uue tabulatsioonimarkeri, # lisab uue kümnendmarkeri ja - kustutab skaalal sellel kohal seni olnud markeri).

^OO (ruler to text) lülitab sel hetkel kehtiva tabulaatoriskaala eraldi reana teksti kursori kohale, kus skaala omandab vastava punktkorralduse kuju (vt. lk. 45), näiteks:

.RR-----!-----#-----#-----!-----R

Viimases niisuguses reas tehtavad parandused kajastuvad otsekohe ekraanil näidatavas tabulaatoriskaalas. Operatsiooni ^OO saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F8 alumises registris).

Ekraanimenüü teises tulbas on pealkirja TYPING all näidatud kuus teksti sisestamise ning sellega kaasneva vormistamise juhtimiseks määratud operatsiooni.

^OW (turn word wrap on or off) lubab või keelab sisestatava teksti automaatse jaotamise ridadeks. Vaikimisi on redaktor alati automaatse ridadeksjaotamise režiimis, s.t. sisestatava teksti esimese sõna, mis parempoolse rajaga määratud kohal veel ei lõpe, kannab redaktor üle järgmisse ritta ja sisestamisklahvile tuleb kasutajal vajutada üksnes teatavaks järjekordse lõigu lõppemisest. Kui see režiim on keelatud, siis peab kasutaja iga rea lõppu ise sisestamisklahviga osutama. Parempoolse raja ületamisel annab redaktor seejuures tavaliselt helisignaali nagu ikka kirjutusmasin.

^OJ (turn right justify on or off) lubab või keelab automaatse rajastamise paremalt. Vaikimisi on redaktor automaatse rajastamise režiimis, s.t. iga sisestamisklahvita lõpetatud rea viimase sõna lõpp viiakse parempoolse raja kohale, lisades rea sõnade vahele tarbe korral pehmeid tühikuid. Kui rajastamine on keelatud, siis pehmeid tühikuid ei lisata ja rida lõpeb seal, kuhu sisestamisel jäi tema viimane sõna.

^OE (enter soft hyphen) sisestab kursori kohale erilise nn. pehme sidekriipsu, osutades soovitatavat poolitamiskohta sõnas, mida redaktor püüab teksti formatiseerimisel arvestada (vt. lk. 25). Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud (vt. lk. 31), siis versioonist sõltuvalt osutab pehmet sidekriipsu kas invertteeritud sidekriips või võrdusmärk. Kui formatiseerimisel pehme sidekriipsu kohal poolitatakse, siis näidatakse ja trükitakse seda tavalise sidekriipsuna.

Redaktori mõnes versioonis operatsioon ^OE kehtestab või tühistab erilise pehmete sidekriipsude sisestamise režiimi. Selles režiimis sisestab sidekriipsuga (miinusega) tähistatud klahv pehme sidekriipsu, aga valik kujul ^P- annab tavalise ehk jäiga sidekriipsu. Vaikimisi on niisugune redaktor jäikade sidekriipsude sisestamise režiimis.

^OG (temporary indent) tõstab vasakpoolse raja ühe tekstilõigu moodustamise ajaks ajutiselt esimese tabulatsioonimarkeri kohale (teise tabulatsioonimarkeri kohale tõstmiseks tuleb sooritada kaks operatsiooni ^OG). Raja ajutist asukoha näitab täht V tabulaatoriskaala vastavas veerus. Esimene sisestamisklahvile vajutamine taastab endise vasakpoolse raja. Operatsiooni ^OG kasutatakse siis, kui järjekordset lõiku soovitakse mingil põhjusel trükkida suurema taandega.

^OS (set line spacing) määrab dokumendi tekstiridade vaheliseks sammuks naturaalarvu, mille kasutaja sisestab vastusena küsimusele *enter new spacing*. Vaikimisi on see samm üks, s.t. tekst kantakse kõikidesse ridadesse. Uhest suurem samm ilmub ekraanil otsekohe ka seisundiritta näiteks kujul *spacing-2*. Praktikas määratakse ridadevaheline samm enamasti

dokumendi alguses punktkorraldusega LS (vt. lk. 41) ja kasutatakse operatsiooni ^OS vaid sammu ajutiseks muutmiseks redigeerimisel, näiteks kui on tarvis üks tekstilõik või tabel esitada tihedamate või hõredamate ridadega.

^OC (center line) tsentreerib kursorit sisaldava rea, s.t. lisab selle rea ette sobiva arvu tühikuid nii, et otsmised tühikust erinevad sümbolid paikneks rajadest võimalikult samal kaugusel. Kasutatakse näiteks pealkirjade korral. Operatsiooni ^OC saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F2 ülemises registris).

Ekraanimenüü viimases tulbas on pealkirja DISPLAY all kõigepealt näidatud neli operatsiooni, mis juhivad mitmesuguse abiiformatsiooni kujutamist ekraanil.

^OD (turn print controls on or off) lubab või keelab nn. juhtsümbolite näitamise ekraanil. Juhtsümbolid tulevad teksti eeskätt trükimenüü operatsioonidest (vt. lk. 33), kuid nende hulka kuuluvad ka näiteks pehmed sidekriipsud, mis pole rea lõpus. Vaikimisi juhtsümboleid ei näidata, kuid üldiselt on redigeerimisel kasulik nende näitamisest lubada, sest muidu võib kasutaja mitte märgata mõne juhtsümboli kustutamata jäämist (mis võib trükist ebameeldivalt moonutada). Operatsiooni ^OD saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F1 ülemises registris).

^OH (turn hyphen help on or off) kehtestab või tühistab poolitamisrežiimi formatiseerimisel (vt. lk. 25). Vaikimisi on redaktor poolitamisrežiimis, s.t. peatub sobivate poolitamiskohtade küsimiseks. Selle režiimi tühistamisel poolitatakse vaid pehmet või jäika sidekriipsu sisaldavaid sõnu.

^OP (turn preview on or off) alustab või lõpetab dokumendi trükikuju näitamise ekraanil. Trükikuju näitamisel pole ekraanil ei juhtsümboleid ega punktkorraldusi (viimaseid operatsiooni **^OD** ei kõrvalda). Samuti on trükikuju näitamise ajal keelatud teksti redigeerimine, kuigi saab muidugi liikuda mööda dokumenti, otsida vajalikku kohta jms.

^OB (turn soft space dots on or off) lubab või keelab rajastamisel lisatavate pehmete tühikute (vt. lk. 25) näitamise ekraanil punktidenä (need punktid paiknevad rea keskel, mitte rea allservas nagu vastavad kirjavahemärgid). Vaikimisi näidatakse pehmeid tühikuid tavaliste tühikutena.

Ekraanimenüü viimases tulbas on veel pealkirja TABS all näidatud kaks operatsiooni tabulatsioonimarkerite ühekaupa lisamiseks või kustutamiseks.

^OI (set tab stop) lisab tabulatsioonimarkeri (vt. lk. 24) veergu, mille numbriga kasutaja sisestab vastusena küsimusele *enter new tab stop*. Markerit lisamiseks kursori kohale tuleb numbriga sisestamise asemel vajutada väljumisklahvile. Kümnenämarkerit lisamisel tuleb veeru numbriga alustada märgiga # või valida see märk enne väljumisklahvile vajutamist.

^ON (clear tab stop) kustutab tabulatsioonimarkerit sellest veerust, mille numbriga kasutaja sisestab vastusena küsimusele *enter a tab stop to be cleared* (katse olematu markerit kustutamiseks põhjustab teate *could not find that tab*). Markerit kustutamiseks kursori kohalt tuleb vajutada väljumisklahvile ja kõikide markerite kustutamiseks sisestada täht a (= all). Kümnenämarkerit kustutamiseks tuleb enne veeru numbriga sisestamist või väljumisklahvile vajutamist valida #.

5. Trüकिनенүү

Omaette rühma on ühendatud redigeeritava dokumendi trükkinise juhtimiseks määratud operatsioonid. Selle rühma poole pöördumine algab juhtsümboli ^P valimisega, mis toob ekraani ülaossa (seisundirea alla) järgmise nn. trükimenüü:

P R I N T M E N U			
B E G I N & E N D		O T H E R	
B bold	X strike out	H overpr char	O binding space
S underline	D double str	overpr line	C print pause
V subscript	Y italics	F phant space	I column tab
T superscr	K indexing	G phant rubout	@ fixed position
		L form feed	N normal pitch
		Q W E R custom	A altern pitch

Selle menüü kahes vasakpoolses tulbas on ühise pealkirja BEGIN & END all näidatud kaheksa operatsiooni eriliste trükkinis- või tõlgendamisviiside alustamiseks ja samuti ka lõpetamiseks. Kõik nad lülitavad teksti vastavaid juhtsümboleid, mida võib küll soovi korral näha ekraanil (kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud; vt. lk. 31), kuid mis ei kuulu sellisel kujul trükkimisele.

^PB (boldface) alustab või lõpetab tekstiosa, mida soovitakse trükkida paksus kirjas (ekraanil näidatakse vastava tekstiosa sümboleid tavalisest veidi heledamalt). Iga paksus kirjas trükkimisele kuuluva tekstiosa tarvis tuleb kasutajal vaadeldavat (ja analoogiliselt ka seitset järgmisena kirjeldatavat) operatsiooni kaks korda sooritada - esimesega neist alustatakse, teiseaga aga lõpetatakse paks kiri. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad paksu kirjaga trükitavat tekstiosa ekraanil juhtsümbolid ^B, näi-

teks $\wedge B$ aks kiri $\wedge B$, mis trükitakse aga kujul **paks kiri**. Operatsiooni $\wedge PB$ saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F4 alumises registris).

$\wedge PS$ (underline) alustab või lõpetab tekstiosa, mida soovitakse trükkida allakriipsutatult. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad ka ekraanil allakriipsutatult esitatavat tekstiosa lisaks veel juhtsümbolid $\wedge S$, näiteks Salla kriipsutatud $\wedge S$, mis trükitakse aga kujul alla kriipsutatud (tuleb tähele panna, et tühikud trükitakse enamikus versioonides allkriipsuga). Operatsiooni $\wedge PS$ saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F3 alumises registris).

$\wedge PV$ (subscript) alustab või lõpetab tekstiosa, mida soovitakse trükkida indeksi kohale, s.t. poole rea võrra tavalisest tekstist madalamale. Nii näiteks kirjutis a_{n+10} tuleb klaviatuuril valida kujul $a^{\wedge PVn+10\wedge PV}$. Ekraanil esitub indeksina trükitav tekstiosa küll tavalisel kõrgusel, kuid inverteeritult (tumeda kirjaga heledal foonil). Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad indeksit lisaks veel juhtsümbolid $\wedge V$. Operatsiooni $\wedge PV$ saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F4 ülemises registris). Olgu veel märgitud, et esineb trükiseadmeid, kus indeks trükitakse terve rea võrra madalamale (järgmises operatsioonis vaadeldav astendaja seega vastavalt terve rea võrra kõrgemale).

$\wedge PT$ (superscript) alustab või lõpetab tekstiosa, mis tuleb trükkida astendaja ehk ülemise indeksi kohale, s.t. poole rea võrra kõrgemale. Näiteks aste x^{m-n} tuleb klaviatuuril

valida kujul $x^{\wedge}PTm-n^{\wedge}PT$. Ekraanil esitub astendajana trükitav tekstiosa tavalisel kõrgusel, kuid inverteeritult. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad astendajat ühtlasi veel ka juhtsümbolid $^{\wedge}T$. Operatsiooni $^{\wedge}PT$ saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F3 ülemises registris).

$^{\wedge}PX$ (strike out) alustab või lõpetab tekstiosa, mis tuleb trükkida (sidekriipsude ehk miinustega) mahakriipsutatud kujul. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad mahakriipsutada soovitud tekstiosa juhtsümbolid $^{\wedge}X$, näiteks $^{\wedge}Xvigane^{\wedge}X$, mis trükitakse kujul *vigane* .

$^{\wedge}PD$ (double strike) alustab või lõpetab tekstiosa, mis tuleb trükkida poolpaksus kirjas. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad poolpaksus kirjas trükitavat tekstiosa juhtsümbolid $^{\wedge}D$, näiteks $^{\wedge}Dpoolpaks^{\wedge}D$, mis trükitakse kujul **poolpaks** . Paljudes trükiseadmetes pole tegelikult vahet paksu ning poolpaksu kirja vahel, mistõttu operatsiooni $^{\wedge}PD$ praktikas harva kasutatakse.

$^{\wedge}PY$ (italics or color) alustab või lõpetab tekstiosa, mis tuleb trükkida kursiivis (või värviliselt, kui trükiseade seda võimaldab). Kursiivis trükkida tuleva tekstiosa sümbolid esituvad ekraanil tavalisest heledamalt. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad seda tekstiosa juhtsümbolid $^{\wedge}Y$, näiteks $^{\wedge}Ykursiiv^{\wedge}Y$, mis trükitakse kujul *kursiiv* või $^{\wedge}Ye^{\wedge}Tx^{\wedge}T^{\wedge}Y$, mis trükitakse kujul e^X . Enamasti võimaldab trükiseade kasutada ka paksu kursiivi - selle saavutamiseks tuleb nii enne vastavat tekstiosa kui ka pärast seda sooritada operatsioonidepaar $^{\wedge}PB^{\wedge}PY$ või $^{\wedge}PY^{\wedge}PB$.

^PK (indexing) alustab või lõpetab tekstiosa, mida soovitakse iseseisva sissekandena lülitada koostatavasse indeksisse (vt. lk. 10). Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis ümbritsevad indeksisse lülitatavat tekstiosa juhtsümbolid ^K, näiteks ^Kredaktor WordStar^K määrab sõna-paari "redaktor WordStar" kuulumise indeksisse.

Trükkimenüü kahes viimases tulbas on pealkirja OTHER all loetletud muud trükkimist juhtivad operatsioonid (osal neist on mõtet vaid spetsiaalsete trükiseadmete olemasolu korral). Erinevalt äsjavaadeldud operatsioonidest ei ole järgnevaid enam tarvis sooritada kahekordselt (nii algus- kui ka lõpp-punktis) - vajaliku efekti annab juba ühekordne sooritamine.

^PH (overprint character) teatab, et järgmine sümbol tuleb eelmisele peale trükkida. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis eelneb pealetrükitavale sümbolile juhtsümbol ^H. Näiteks klaviatuuril, kus puudub täht ü võib valida menu^PH"u^PH", mis ekraanile tuleb kujul menu^H"u^H" ja trükitakse kujul menüü. Operatsiooni ^PH saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F5 alumises registris).

^P_ (overprint line) teatab, et järgmine rida tuleb eelmisele peale trükkida. Ekraanil ilmub ületrükitava rea lipuveergu sümbol - (miinus ehk sidekriips).

^PF (phantom space) lülitab teksti eritähendusliku tühiku, mis aga enamiku trükiseadmete korral ei erine tavalisest tühikust. Ekraanil võib seda tühikut näha juhtsümbolina ^F, kuid tema trükikuju tuleb iga konkreetse trükiseadme korral kasvõi katseliselt selgitada.

^PG (phantom rubout) lülitab teksti eritähendusliku nn. kustutussümboli, mida aga enamiku trükiseadmete korral asendab tavaline tühik. Ekraanil võib seda sümbolit näha juhtsümbolina ^G, kuid tema trükikuju sõltub konkreetsest trükiseadmest ja tuleb näiteks katseliselt selgitada.

^PQ, ^PW, ^PE või ^PR (custom) alustab üht neljast võimalikust (vastavalt ninedega Q, W, E või R) kasutajatõlgendusest, näiteks kas erikujulist kirja või uut kirja suurust. Kui trükiseade võimaldab niisuguste tõlgenduste olemasolu, siis tuleb need määrata juba redaktori genereerimisel, mida käesolevas juhendis aga ei vaadelda.

^PL (form feed) teatab, et lehekülg tuleb kursori kohal lõpetada (ilma allmärgust või leheküljenumbrit trükkimata) ja alustada uut. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis osutab katkestuskohta juhtsümbol ^L, aga vastavat rida iseloomustab lipuveerus täht F.

^PO (binding space) lülitab teksti n.-ö. siduva ehk mittepoolitatava tühiku, mis trükitakse küll tavalise tühikuna, kuid mida ei rajastamisel ega formatiseerimisel tühikuna ei tõlgendata. See tähendab, et siduva tühiku kõrvale ei lubata lisada ühtki pehmet tühikut (vt. lk. 25), aga samuti ei tohi sellise tühiku kohal üle minna uuele reale. Niisugust siduvat tühikut kasutatakse peamiselt mitmesõnaliste tervikute säilitamiseks tekstis, nii näiteks pole programmeerimiskeele nimes FORTRAN IV otstarbekohane lisada numברי ette tühikuid või minna selle ees üle uuele reale. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis kujutub siduv tühik juhtsümbolina ^O, näiteks FORTRAN^OIV.

PC (print pause) teatab, et trükkimise ajal tuleb selles kohas peatuda, andmaks kasutajale aega näiteks vastavat tüüpi trükiseadmes värvilindi vahetamiseks vms. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis osutab peatumiskohta juhtsümbol **C**.

PI (column tab) paigaldab tekstiritta kursori kohale erilise tabulatsioonimarkeri (vt. ka lk. 24), mis nii ekraanil kui ka trükitult lülitab sõltuvalt teiste markerite asukohast vahele kuni kaheksa tühikut. Kursoriga sellest markerist üle minnes toimub hüpe vahelejäetud osa lõppu.

PO (fixed position) paigaldab kursori kohale märgi, mis nõuab eelneva teksti rajastamist trükkimisel (kuid mitte ekraanil!) selle numbriga veeru kohale kõigis nendes ridades, kus sama märk paikneb sellesamas veerus. Seda operatsiooni kasutatakse peamiselt just tabelitega seoses või siis niisugustel juhtudel, mil osa teksti trükitakse tihedamas kirjas. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis osutab rajastamiskohta juhtsümbol **@**.

PN (normal pitch) viib varem väiksemale sammule lülitatud trükiseadme taas normaalsammule (tavaliselt 1/10 tolli). Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis normaalsammu alustamise kohta osutab juhtsümbol **N**.

PA (alternate pitch) viib trükiseadme väiksemale sammule (tavaliselt 1/12 tolli, kui trükiseade üldse sammu muutmist võimaldab), s.t. alustab trükkimist tihedamas kirjas. Kui juhtsümbolite näitamine ekraanil on lubatud, siis väiksema sammu alustamise kohta osutab juhtsümbol **A**, näiteks **AkõigetihedankiriN**, mis trükitakse kujul **kõigetihedankiri**.

6. Punktkorraldused

Punktkorraldusteks nimetatakse spetsiaalseid, dokumendi tekstis sisalduvaid, kuid sinna mittekuuluvaid ridu, mis on määratud dokumendi trükkimise (osalt ka selle ekraanil kujutamise) juhtimiseks. Nende korralduste mittekuulumine teksti tähendab, et punktkorraldusi sisaldavad read ei kuulu trükkimisele ega ridade loendamisel arvestamisele, kuigi ekraanil neid ridu näidatakse koos ümbritsevate (dokumendi kuuluvate või mittekuuluvate) ridadega.

Punktkorraldustel on kõigil olemas n.-õ. vaikimisvariantid, mis kehtivad vastavate otsuste korralduste puudumisel. Seega saab dokumente soovi korral redigeerida ka üldse ilma punktkorraldusi kasutamata.

Iga punktkorraldus kujutab endast eraldi rida, kusjuures neid ridu iseloomustab punkti olemasolu rea esimeses veerus, millele enamasti järgneb korralduse kahetäheline nimi. Seetõttu peab kasutaja hoolitsema selle eest, et ükski tema dokumendi kuuluv rida ei algaks punktiga - niisugune rida jäetakse trükkimisel vahele ning pealegi võib redaktor teda tõlgendada soovimatu korraldusena.

Mõned punktkorraldused langevad oma sisu poolest kokku ülalpool vaadeldud analoogiliste operatsioonidega. Erinevus nende vahel seisneb siiski selles, et nn. menüüoperatsioon nõjub vaid käsiloleva redigeerimisseansi jooksul, punktkorraldus aga vastava dokumendi iga redigeerimise ajal. Seetõttu kasutataksegi neid operatsioone peamiselt just vastavate punktkorralduste ajutiseks, ühekordseks äramuutmiseks.

Punktiga algava rea lipuveerus on punktkorralduse tunnuseks tavaliselt kas punkt, koolon või number 1 (koolon ise loomustab üksnes trükkimisse puutuvaid korraldusi ja number 1 niisuguseid korraldusi, mida on soovitatav peigutada lehekülje algusesse). Küsimärk lipuveerus teatab, et selle rea punktkorraldus ei ole redaktorile arusaadav (mis tavaliselt tähendab, et tegemist on kas vigase või kasutatavas versioonis realiseerimata korraldusega).

Järgnevas tuleb rohkete punktkorralduste hulgast käsitlemisele üksnes paarkümmend kõige olulisemat, redigeerimisel sagedamini kasutatavat. Igaühe korral neist algab käsitus punkti ja korralduse suurtähtedes näidatud nimega (kuigi sama tähenduse annavad vastavad väiketähed). Sageli esinev lisatäht n tähendab nime täpsustavat naturaalarvu, mille võib aga esitada ka nimest tühikuga eraldatult.

Esimesed üheksa järgnevalt vaadeldavatest punktkorraldustest on kõik sellised, mis praktikas leiavad kasutamist enamasti üksnes dokumendi alguses. Asi on nimelt selles, et nende korraldustega määratavate näitajate muutmine dokumendi järgmistel lehekülgedel osutub üpris harva vajalikuks, kuigi muutmine on muidugi lubatud.

.LMn (left margin) määrab dokumendi teksti vasakpoolse raja veergu number n. Vaikimisi, punktkorralduse .LMn puudumisel on vasakpoolne raja veerus number üks (seega punktkorraldus .LM1 on täiesti tarbetu). Vasakpoolse raja ajutiseks muutmiseks redigeerimise käigus saab kasutada operatsiooni ^OL (vt. lk. 27), aga selle raja muutmiseks ühe lõigu ulatuses on määratud operatsioon ^OG (vt. lk. 30).

.RMn (right margin) määrab dokumendi teksti parempoolse raja veergu number n . Vaikimisi paikneb parempoolne raja tavaliselt kas veerus number 60 või 65 (sõltuvalt ekraani tüübist). Parempoolse raja ajutiseks muutmiseks redigeerimise käigus on määratud operatsioon $\wedge$ OR (vt. lk. 27).

.PMn (paragraph margin) määrab iga lõigu esimese rea alguse veergu number n . See tähendab, et uus lõik algab siitpeale alati $(n - 1)$ -täheruumilise taandega ehk pärast sisestamisklahvile vajutamist saab järgmise sümboli valida alles veergu n . Vaikimisi kehtib korraldus **.PM1** (taanet ei ole), igat teistsugust taanet näitab täht P tabulaatoriskaalas.

.LSn (line spacing) määrab dokumendi tekstiridade vahelise sammu n -realiseks. Vaikimisi kantakse tekst kõikidesse ridadesse (s.t. kehtib korraldus **.LS1**). Kui määratav n väärtus on ühest suurem, siis ilmub ka ekraani seisundiritta sõna *spacing-n* (näiteks praktikas enamasti *spacing-2*). Tekstiridade vaheline samm n tähendab, et teksti sisestamisel või formatiseerimisel minnakse reall number r alati automaatselt üle reale number $r + n$. Samuti lisab iga sisestamisklahvile vajutamine dokumenti juurde n tühja rida. Tekstiridade vahelise sammu ajutiseks muutmiseks redigeerimise käigus saab kasutada operatsiooni $\wedge$ OS (vt. lk. 30).

.PCn (page number column) määrab, et leheküljenumbrite trükkimist tuleb igal leheküljel alustada veerust number n . Vaikimisi alustatakse leheküljenumbreid enamasti veerust 28 (s.t. kehtib korraldus **.PC28**). Tavaliselt valib kasutaja n väärtuse siin vastavalt sellele, kuidas ta on määranud lehekülje vasak- ja parempoolse raja.

.LHn (line height) määrab rea kõrguseks, s.t. kahel järjestikusel real samas veerus paiknevate punktide vaheliseks kauguseks $n/48$ tolli. Vaikimisi on rea kõrgus enamasti $1/6$ tolli (kehtib korraldus .LH8). Üldiselt sõltuvad vaadeldavas korralduses lubatavad n väärtused kuidugi kasutatavast trükiseadmest. Tuleb arvestada, et rea kõrguse muutmine ei mõjusta kirja kõrgust, vaid ainult ridade tihedust.

.PLn (page length) määrab lehekülje pikkuseks (ehk kõrguseks) n rida. Vaikimisi on lehekülg 66-realine, s.t. kehtib korraldus .PL66 (lehekülje füüsiline pikkus sõltub veel rea kõrgusest, näiteks vaikimisi on lehekülje pikkus 11 tolli ehk 28 cm). Lehekülje pikkuse määramisel arvestab kasutaja peale rea kõrguse tavaliselt just trükipaberi formaati. Ekraanil näitavad lehekülgede vahekohti katkendjooned.

.MTn (top margin) määrab iga lehekülje algusesse jäetavate tühjade ridade arvu n . Vaikimisi kehtib korraldus .MT3, s.t. teksti hakatakse trükkima lehekülje neljandale reale.

.MBn (bottom margin) määrab lehekülgede lõppu jäetavate tühjade ridade arvu n . Vaikimisi kehtib korraldus .MB6, s.t. lehekülje viimased kaheksa rida jäetakse vabaks (täpsemalt, sinna ei trükita dokumendi teksti, küll aga näiteks leheküljenumber või allmärkus). Leheküljel olevate trükiridade arvu saame lehekülje pikkusest ülesse ja alla jäetavate tühjade ridade arvude lahutamise (ning ridadevahelise sammuga jagamise) teel. Näiteks vaikimisi variantide korral on leheküljel $(66 - 3 - 8):1 = 55$ trükirida. Kui aga trükiridade vaheliseks sammuks määrata 2 ja lõppu jäetavate tühjade ridade arvuks 7, siis mahub leheküljele 28 trükirida.

Järgnevalt vaadeldavad punktkorraldused ei paikne enam reeglina dokumendi alguses, vaid üldiselt suvalistes ridades (kuigi mõningaid nende hulgast on loomulik paigutada vastava lehekülje algusesse).

.HE tekst (page header) teatab oma koosseisus teksti, mis tuleb trükkida kõikide järgnevate lehekülgede päisteks (eeldades, et vahepeal mõne uue samasuguse korraldusega seda teksti ei muudeta). Sümbol # päise tekstis asendatakse trükkimisel vastava leheküljenumbriga (sümboli # enda trükkimiseks tuleb see anda kujul \#). Päise trükkimine toimub nuidugi lehekülje algusesse jäetud vabade ridade arvel, seega näiteks punktkorralduse .MTO mõjupiirkonnas jääb päise trükkimine ruumipuudusel ära. Vaikimisi on päis tühi ning soovi korral võib vahepeal määratud päise jälle tühjaks muuta samasuguse korraldusega HE, kus teksti ei näidata. Kui soovitakse trükkida mitnerealist päist, siis tuleb päise esimest rida määravas korralduses kasutada HE asemel nime H1, teist rida määravas korralduses nime H2 jne. (loomulikult peab leheküljel nende jaoks vabu ridu jätkuma).

.FO tekst (page footer) teatab oma koosseisus teksti, mis tuleb trükkida kõikide järgnevate lehekülgede allmärguseks leheküljenumbri asemele (leheküljenumbri võib märkuse koosseisu lülitada sümbolina # samuti nagu päiseigi korral). Vaikimisi on allmärguseks leheküljenumber, mille võib taastada samasuguse korraldusega FO, kus teksti ei näidata. Kui soovitakse trükkida mitnerealist allmärgust, siis tuleb esimest rida määravas korralduses kasutada nime FO asemel nime F1, teist rida määravas korralduses nime F2 jne.

.HMn (header margin) määrab vabade ridade arvu n, mis tuleb jätta päise ja lehekülje esimese tekstirea vahele. Kui määratav n pole korraldusega MT kehtestatud tühjade ridade arvust väiksem, siis parandab redaktor n väärtuse sellest arvust ühe võrra väiksemaks. Vaikimisi jäetakse päise ning esimese tekstirea vahele võimaluse korral kaks vaba rida.

.FMn (footer margin) määrab vabade ridade arvu n, mis tuleb jätta lehekülje viimase tekstirea ja allmärkuse (või leheküljenumbri) vahele. Liiga suure n väärtuse parandab redaktor korraldusega MB kehtestatud tühjade ridade arvust ühe võrra väiksemaks. Vaikimisi jäetakse viimase tekstirea ning allmärkuse vahele võimaluse korral kaks vaba rida.

.OP (omit page numbers) keelab sellest kohast alates leheküljenumbrite trükkimise (kui on määratud allmärkus, siis selle trükkimist korraldus OP ei keela).

.PG (restore page numbers) lubab sellest kohast alates jälle leheküljenumbrite trükkimise (kui see polnud keelatud, siis ei tee korraldus PG midagi). Redaktori mõnes versioonis on sama korralduse nimeks PN ilma järgneva naturaalarvuta.

.PNn (page number) määrab seda korraldust sisaldava lehekülje numbriks n, millest jätkub ka järgmiste lehekülgede numeratsioon. Näiteks kui redigeeritav dokument on mingi käsikirja teine peatükk ja esimene peatükk hõlmab üheksa lehekülge, siis on loomulik alustada leheküljenumbreid künnest. Kui leheküljenumbrite trükkimine oli keelatud, siis korraldus PN lubab trükkimise. Tuleb aga arvestada, et redaktori mõnes versioonis mõjutab korraldus PN vaid trükkimist, seisundireas näidatakse ikka ühest algavat numeratsiooni.

.PA (page) teatab, et järgmisest tekstireast tuleb alustada uut lehekülge (näiteks siis, kui seal algab uus peatükk või suurem tabel). Peamiselt erineb korraldus PA operatsioonist ^PL (vt. lk. 37) just selle poolest, et teda saab paigutada vaid tekstiridade vahele, nimetatud operatsioon on aga sooritatav ka keset rida.

.CPn (conditional page) teatab, et järgmisest tekstireast tuleb alustada uut lehekülge vaid sellisel juhul, mil käesoleval leheküljel on trükkimata jäänud vähem kui n rida. Kasutatakse näiteks siis, kui ei taheta lehekülje lõppu paigutada vaid peatüki pealkirja ja paari esimest rida.

.RR tekst (ruler) lülitab dokumenti oma koosseisus tekstina ette antava tabulaatoriskaala, mis toimib samuti nagu operatsiooni ^OO korral kirjeldatud (vt. lk. 29).

.LQ on (letter quality mode) lülitab trükiseadme ümber kvaliteetsema šrifti kasutamisele. Tagasi tavalisele šriftile saab minna punktkorraldusega .LQ off .

.TCn tekst (table of contents) teatab teksti, mis lähtemenüü vastava operatsiooni T (vt. lk. 11) toimel tuleb järjekordse sissekandena lülitada sisukorda number n (kus n = 1, 2, ..., 9, kuid võib ka puududa). Nii näiteks uue peatüki pealkirja ette või järele on loomulik lülitada rida

.TC Ptk. 3. Täiendavaid märkusi . . . . . #
milles toodud teksti operatsioon T sobiva leheküljenumbriga varustatult lülitab (ainsasse) sisukorda.

.IG tekst (ignore) lülitab dokumenti kommentaarirea, mis redaktorilt mingit tegevust ei nõua ja mida ei trükita. Mõnes versioonis võib kommentaari alustada ka kahe punktiga.

7. Kiirmenüü

Järgmise rühma on ühendatud redigeeritavas dokumendis kiireks liikumiseks või siis mõningate muude tegevuste kiireks sooritamiseks mõeldud operatsioonid. Selle rühma poole pöördumine algab juhtsümboli $\wedge$ Q valimisega, mis toob ekraani ülaossa (seisundirea alla) järgmise nn. kiirmenüü:

Q U I C K M E N U				
CURSOR	FIND	OTHER	SPELL	
E up l	P previous	F find text	U align pars	L chk rest
X low r	V last find	A find/repl	M math Q rep	N chk word
S l side	B beg block	G char forw	ERASE	O ent word
D r side	K end block	H char back	T to char	SCROLL
R beg d	O-9 marker	I find page	Y line to r	W up, rep
C end d	? char count	(line)	Del line to l	Z down

Selle menüü kahes vasakpoolses tulbas on ühise pealkirja CURSOR all näidatud üksteist kursori liigutamiseks määratud operatsiooni (mis lisanduvad põhimenüüs näidatuile) ja lõpuks veel üks loendamisoperatsioon.

$\wedge$ QE (upper left) viib kursori ekraani (täpsemalt öeldes küll dokumendi teksti jaoks määratud ekraaniosa) vasakusse ülemisse nurka, s.t. esimese rea esimese sümboli alla. Mõnes arvutis sisaldab klaviatuur sellesama operatsiooni tarvis ka eraldi klahvi, näiteks nimega *Home*.

$\wedge$ QX (lower right) viib kursori ekraani viimase tekstirea viimase sümboli järele (loomulikult ei tarvitse see tähendada ekraani paremat alumist nurka, sest kui viimane rida on näiteks tühi, siis jääb kursor selle rea algusesse). Mõnes arvutis sisaldab klaviatuur sellesama operatsiooni tarvis ka eraldi klahvi, näiteks nimega *End*.

^QS (left side) viib kursori käsiloleva rea algusesse.

^QD (right side) viib kursori käsiloleva rea lõppu, s.t. rea viimase sümboli järele.

^QR (begin of document) viib kursori redigeeritava dokumendi algusesse, tuues ekraanile dokumendi esimesed read.

^QC (end of document) viib kursori redigeeritava dokumendi lõppu, tuues ekraanile dokumendi viimased read.

^QP (previous) viib kursori sinna, kus ta paiknes enne oma viimast liigutamist. Näiteks kui viimati tõsteti kursorit kahe rea võrra ülespoole (kaks korda **^E**), siis **^QP** toimel liigub kursor ühe rea võrra allapoole.

^QV (last find) viib kursori sinna, kus ta paiknes pärast viimase otsimisoperatsiooni (kas **^QF**, **^QA**, **^QG** või **^QH**, kuid mitte **^QI**) täitmist.

^QB (begin of block) viib kursori bloki algusmärgi kohale (vt. lk. 57), sõltumata selle asukohast dokumendis.

^QK (end of block) viib kursori bloki lõpumärgi kohale (vt. lk. 57), sõltumata selle asukohast dokumendis.

^Qi (marker i) viib kursori markeriga number i (kus i = 0, 1, ..., 9, vt. lk. 56) märgistatud kohta dokumendis, s.t. veergu, mille ees on vastav marker.

Kui viimase kolme operatsiooni sooritamise hetkel vastavalt bloki algusmärgi, bloki lõpumärgi või markerit i dokumendis määratud ei ole, siis ilmub ekraanile veateade (näiteks *cannot move to a marker that has not yet been defined*) ja redigeerimise jätkamiseks kiirmenüü poole pöördumise kohast tuleb vajutada väljumisklahvile (sellele viitab tavaliselt teade *press Esc to continue* ekraanil).

^Q? (character count) ei liiguta selle tulba operatsioonidest ainsana kursorit, vaid toob ekraanile dokumendi algusest kuni kursori hetkeasukohani sisalduvate sümbolite arvu näiteks kujul *character count at cursor: 8714*. Redigeerimise jätkamiseks tuleb nüüd vajutada väljumisklahvile, mis ühtlasi kustutab ekraanilt loendamistulemuse.

Kiirmenüü kolmandas tulbas pealkirja FIND all loetletud nn. otsimisoperatsioonid on kõik määratud redigeeritava dokumendi kiireks läbivaatamiseks kas siis ainult teatud kohtade väljaotsimiseks temas või nendes kohtades ühtlasi teatavate asenduste sooritamiseks.

^QF (find text) alustab etteantava teksti väljaotsimise operatsiooni. Kõigepealt küsibki redaktor kasutajalt teksti, mida see dokumendi läbivaatamisel soovib otsida (küsimus ilmub ekraanile näiteks kujul *find what?*). See ülimalt 65-sümboliline tekst tulebki järgnevalt sisestada (valida klaviatuuril ning lõpetada valimine sisestamisklahvile vajutamisega). Kui otsitavasse teksti peab muuhulgas kuuluma juhtsümbol, näiteks **^B**, siis valitakse see kujul **^P^B**.

Pärast otsitava teksti sisestamist küsib redaktor kasutajalt veel operatsiooni täpsustust (ekraanile ilmub küsimus enamasti kujul *options?*). Vastusena sellele küsimusele tuleb sisestada suvaline kombinatsioon järgnevalt loetletud sümbolitest, kus suurtähed tohib küll asendada vastavate väiketähtedega (lubatud on valida nendest sümbolitest kas üks või mitu või ka mitte ühtegi, kuid valimine lõpetatakse igal juhul sisestamisklahvile vajutamisega; tühi vastus **_** määrab otsimisoperatsiooni vaikimisvariandi):

^QS (left side) viib kursori käsiloleva rea algusesse.

^QD (right side) viib kursori käsiloleva rea lõppu, s.t. rea viimase sümboli järele.

^QR (begin of document) viib kursori redigeeritava dokumendi algusesse, tuues ekraanile dokumendi esimesed read.

^QC (end of document) viib kursori redigeeritava dokumendi lõppu, tuues ekraanile dokumendi viimased read.

^QP (previous) viib kursori sinna, kus ta paiknes enne oma viimast liigutamist. Näiteks kui viimati tõsteti kursorit kahe rea võrra ülespoole (kaks korda **^E**), siis **^QP** toimel liigub kursor ühe rea võrra allapoole.

^QV (last find) viib kursori sinna, kus ta paiknes pärast viimase otsimisoperatsiooni (kas **^QF**, **^QA**, **^QG** või **^QH**, kuid mitte **^QI**) täitmist.

^QB (begin of block) viib kursori bloki algusmärgi kohale (vt. lk. 57), sõltumata selle asukohast dokumendis.

^QK (end of block) viib kursori bloki lõpumärgi kohale (vt. lk. 57), sõltumata selle asukohast dokumendis.

^Qi (marker i) viib kursori markeriga number i (kus i = 0, 1, ..., 9, vt. lk. 56) märgistatud kohta dokumendis, s.t. veergu, mille ees on vastav marker.

Kui viimase kolme operatsiooni sooritamise hetkel vastavalt bloki algusmärgi, bloki lõpumärgi või markerit i dokumendis määratud ei ole, siis ilmub ekraanile veateade (näiteks *cannot move to a marker that has not yet been defined*) ja redigeerimise jätkamiseks kiirmenüü poole pöördumise kohast tuleb vajutada väljumisklahvile (sellele viitab tavaliselt teade *press Esc to continue* ekraanil).

Kogu operatsiooni kordamise, näiteks sellesama teksti järgmise esinemiskoha leidmise soovist tuleb teatada operatsiooniga ^L (vt. lk. 26). Kui aga nüüd enam nõutud kohta ei leitud, siis ilmub näiteks teade *end of search for: sinine*.

^QA (find and replace) alustab etteantava teksti otsimise ja uue tekstiga asendamise operatsiooni. Kõigepealt küsitakse samuti nagu operatsioonis ^QF otsitavat teksti, siis asendavat teksti (kujul *replace with?*) ja lõpuks operatsiooni täpsustamist (*options?*). Viimasele võib peale W, U, B, G, ? ja n anda nüüd veel järgmised vastused:

A tähendab, et otsitava ja asendusteksti erineva pikkuse korral tuleb ka read automaatselt uuesti rajastada (vaikimisi võivad tekkida paremalt rajastamata read).

N tähendab, et asendus teostatakse ilma küsinata (vaikimisi viiakse kursor asenduskoha algusesse ja esitatakse seisundireas küsimus *replace? y/n*, millele kasutaja peab vastama kas jaatavalt (täht y) või eitavalt (täht n)).

R tähendab, et operatsiooni korratakse automaatselt kuni dokumendi lõpuni (või tagurpidisuuna korral dokumendi alguseni). See vastus asendab igakordse operatsiooni ^L.

Näiteks kui kogu dokumendis soovitakse allakriipsutatud tekstiosad (piiratud juhtsümbolitega ^S, vt. lk. 34) asendada kursiivis kirjutatutega (piiratud juhtsümbolitega ^Y, vt. lk. 35), siis tuleb valida ^QA, vastata esimesele küsimusele ^P^S _], teisele küsimusele ^P^Y _] ja kolmandale GNR _].

^QG (find character forward) ootab küsimusele *find what?* vastusena veel ühe klahvi vajutamist ning viib siis kursori edasi vastava sümboli esimesele esinemiskohale dokumendis.

Näiteks ^QG. viib kursori redigeeritava lause lõppu, ^QG _ aga lõigu lõppu. Kui näidatud sümbolit kuni dokumendi lõpuni üldse ei esine, siis lähebki kursor dokumendi lõppu ning ekraanile ilmub näiteks teade *could not find: \$* (eeldades, et otsitavaks sümboliks oli määratud \$).

^QH (find character backward) ootab analoogiliselt eelmise operatsiooniga veel ühe klahvi vajutamist ja viib siis kursori tagasi (dokumendi alguse poole) vastava sümboli esimesele ettetulevale esinemiskohale. Nii näiteks ^QH. viib kursori eelmise lause lõppu, ^QH _ aga eelmise lõigu lõppu (see on loomulik operatsioon näiteks enne lõigu formatiseerimist). Kui näidatud sümbolit eespool ei esine, siis läheb kursor dokumendi algusesse ja ilmub ülalnimetatud teade.

^QI (find page or line) on määratud etteantava numbriga lehekülje (või mittedokumendi korral rea) leidmiseks. Kõigepealt küsitaksegi kasutajalt leheküljenumbrit (näiteks kujul *find what page?*) ja viiakse siis kursor selle lehekülje algusesse. Kui aga otsitav lehekülje paikneb dokumendi alguse pool, siis läheb kursor selle lehekülje lõppu. Kui otsitava numbriga lehekülje dokumendis ei leidu, siis numbrist sõltuvalt läheb kursor kas dokumendi algusesse või lõppu.

Kiirmenüü neljandas tulbas on pealkirja OTHER all näidatud kolm mitmesuguse tähendusega kiiroperatsiooni.

^QU (align paragraphs) on määratud kõikide lõikude formatiseerimiseks alates kursorist kuni dokumendi lõpuni. Tegemist on seega ühe lõigu formatiseerimise operatsiooniga ^B (vt. lk. 25) automaatse kordamisega seni, kui teksti jätkub. Kordamise võib soovi korral katkestada juhtsümboliga ^U.

^QM (mathematics) alustab dokumendi edasise redigeerimise käigus vajalikuks osutuva matemaatilise avaldise väärtuse arvutamise operatsiooni. Kõigepealt tuleb ekraanile avaldises lubatud tähistusi meenutav menüü kujul:

```

===== M A T H   M E N U =====
Type a math equation          Last result:  0
┌─┐ calculate      ^R restores last equation  ^U quit

+ add * multiply int integer    exp e^x    sin sine
- subtr / divide  ln base e log  sqr sq root cos cosine
^ exponentiate   log base 10 log  atn arc tan tan tangent

```

Näidatud tehtemärke kasutades võime nüüd menüü vabale reale moodustada vajaliku avaldise, näiteks kujul

$$(15.8 - \text{sqr}(17 * 29)) / ((\text{cos}(47))^2 + \text{exp}(2.5))$$

ning käskida sisestamisklahvile vajutamiselega arvutada selle väärtuse (mis saadakse menüü ülemisse parempoolsesse nurka). Arvutamisega ekraanilt kadunud avaldise võib soovi korral, näiteks selle parandamiseks ja uueks arvutamiseks sinna tagasi tuua juhtsümboliga ^R. Redigeerimise juurde tagasi saab pöörduda juhtsümboliga ^U. Viimasena leitud väärtuse võib nüüd suvalisel hetkel kanda kursori kohale väljumisklahvi ja võrdusmärgi vajutamise teel (lühidalt Esc= ; vt. lk. 15).

^QQ (repeat) ootab veel ühe klahvi vajutamist ja hakkab seejärel vastavat sümbolit korduvalt redigeeritavasse teksti kandma. Kordamise katkestab mingile numbrist erinevale klahvile vajutamine, numbriklahvile 0, 1, ..., 9 vajutamine aga muudab kordamiskiirust (9 annab vähima kiiruse). Nii näiteks **^QQ-** tõmbab joone üle terve rea, kui aga operatsiooni õigel ajal ei katkestata, siis ka järgmisele reale jne.

Näiteks ^QG. viib kursori redigeeritava lause lõppu, ^QG _] aga lõigu lõppu. Kui näidatud sümbolit kuni dokumendi lõpuni üldse ei esine, siis lähebki kursor dokumendi lõppu ning ekraanile ilmub näiteks teade *could not find: #* (eeldades, et otsitavaks sümboliks oli määratud \$).

^QH (find character backward) ootab analoogiliselt eelmise operatsiooniga veel ühe klahvi vajutamist ja viib siis kursori tagasi (dokumendi alguse poole) vastava sümboli esimesele ettetulevale esinemiskohale. Nii näiteks ^QH. viib kursori eelmise lause lõppu, ^QH _] aga eelmise lõigu lõppu (see on loomulik operatsioon näiteks enne lõigu formatiseerimist). Kui näidatud sümbolit eespool ei esine, siis läheb kursor dokumendi algusesse ja ilmub ülalnimetatud teade.

^QI (find page or line) on määratud etteantava numbriga lehekülje (või mittedokumendi korral rea) leidmiseks. Kõigepealt küsitaksegi kasutajalt leheküljenumbrit (näiteks kujul *find what page?*) ja viiakse siis kursor selle lehekülje algusesse. Kui aga otsitav lehekülg paikneb dokumendi alguse pool, siis läheb kursor selle lehekülje lõppu. Kui otsitava numbriga lehekülge dokumendis ei leidu, siis numbrist sõltuvalt läheb kursor kas dokumendi algusesse või lõppu.

Kiirmenüü neljandas tulbas on pealkirja OTHER all näidatud kolm mitmesuguse tähendusega kiiroperatsiooni.

^QU (align paragraphs) on määratud kõikide lõikude formatiseerimiseks alates kursorist kuni dokumendi lõpuni. Tegemist on seega ühe lõigu formatiseerimise operatsiooniga ^B (vt. lk. 25) automaatse kordamisega seni, kui teksti jätkub. Kordamise võib soovi korral katkestada juhtsümboliga ^U.

8. Blokinenüü

Viimasesse rühma on ühendatud veel redigeerimise käigus kas tervete dokumentidega või nende suuremate osadega (blokkidega) teostatavad operatsioonid. Selle rühma poole pöördumine algab juhtsümboli ^K valimisega, mis toob ekraani ülalossa (seisundirea alla) järgmise nn. blokinenüü:

B L O C K & S A V E M E N U				
SAVE		BLOCK		FILE
S	save & resume	B	mark begin	C copy O copy P print
D	save document	K	mark end	V move E rename
X	save & exit	H	display on	Y delete J erase
Q	quit document	W	write disk	M math L logged dr/dir
CURSOR		N	column mode on/off	R insert a file
O-9	set/rem mrk	I	column replace on/off	F run a DOS com

Selle menüü esimeses tulbas on pealkirja SAVE all näidatud mitmesugused redigeeritava dokumendi salvestamiseks kasutatavad operatsioonid. Nimelt kogutakse redigeerimise käigus kõik dokumenti viidavad muutused redaktori ajutisse tööfaili, millest need hilisema kättesaadavuse tagamiseks tuleb tingimata ümber kirjutada kettale vastavasse alalisse faili (mille nimi teatati redigeerimisseansi alustades).

^KS (save and resume edit) salvestab dokumendi alalisse faili niisugusel kujul, millele ta selle operatsiooni sooritamise hetkeks on redigeeritud. Kursori asukoht tekstis seejuures ei muutu ja salvestamise lõppedes võib redigeerimist jätkata (salvestamise ajal on ekraanil hoiatav teade *saving* ning arvuti siis uusi korraldusi vastu ei võta). Niisugune vahepealne salvestamine osutub vajalikuks näiteks juhul, kui soovitakse redigeeritava dokumendi osi töö käigus trükkida

(trükkimine on võimalik vaid alalisest failist). Üldse on aga kasulik suuremate dokumentide redigeerimise käigus sooritada aegajalt nende salvestamine, sest mingi juhuslik seik (kasvõi näiteks elektrihäire, aga ka ebaõnnestunult sooritatud kustutamine) võib ajutise faili rikkuda ja sellega pikaajalise töö tulemused hävitada. Operatsiooni ^KS saab tavaliselt sooritada ka vastava funktsionaalklahvi abil (lk. 17 näidatud juhul on selleks klahv F9 alumises registris).

^KD (save document) salvestab dokumendi ajutisest tööfailist alalisse faili samuti nagu eelmine operatsioon, kuid ühtlasi lõpetab ka üldse selle dokumendi redigeerimise. Salvestamise lõppedes tuleb ekraanile lähtemenüü ning kasutajal avaneb taas võimalus valida tolles menüüs loetletud operatsioonide vahel (vt. lk. 6). Operatsiooni ^KD saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F10 alumises registris).

^KX (save and exit WordStar) salvestab dokumendi alalisse faili niisamuti nagu eelmised operatsioonid, kuid väljub seejärel redaktorist, nii et kasutaja saab hakata sisestama operatsioonisüsteemi korraldusi (vt. operatsioon X lk. 12).

^KQ (quit without saving) lõpetab dokumendi redigeerimise ilma tööfaili alalisse faili salvestamata ja toob ekraanile lähtemenüü. Kui aga pärast viimast salvestamist tehti redigeeritavas dokumendis vähemalt üks parandus, siis antakse teade *modifications have just been made* ja esitatakse kasutajale küsimus, kas ta ikka tõesti tahab parandusi ignoreerida (kujul *are you sure you want to abandon them? y/n*). Vastus y tähendab paranduste ignoreerimist, vastus n seevas-

tu katkestab operatsiooni täitmise ja annab võimaluse jätkata redigeerimist. Niisugune paranduste ignoreerimise vajadus võib tekkida näiteks sel juhul, kui dokumendi muutmise käigus selgub esialgse variandi paremus või kui parandusi tehti üldse ainult nende sobivuse proovimiseks. Operatsiooni ^KQ saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F6 alumises registris).

Blokimenüü esimese tulba viimane operatsioon pealkirjaga CURSOR on määratud eriliste ajutiste markerite paigaldamiseks (või kõrvaldamiseks) dokumendis, et nende kaudu oleks hiljem võimalik kiiresti muuta redigeerimisjärge. Kokku saab dokumenti paigaldada kuni kümme erinevat markerit (igaühel neist on unikaalne ühekohaline number). Ajutisteks võib neid markereid lugeda selles mõttes, et nad paigaldatakse ainult tööfaili ja alalisse faili sealt ümber ei salvestata. Seega eelmise redigeerimisseansi markerid järgmisse üle ei kandu (küll aga säilivad kõik tööfaili paigaldatud markerid pärast salvestamisoperatsiooni ^KS sooritamist).

^Ki (set or remove marker i) paigaldab kursori kohale markeri number i (kus $i = 0, 1, \dots, 9$). Ekraanil tuleb kursori ette inverteeritult number i, mis vastava rea täheruumide arvestusse midugi ei lähe. Kui sama koht oli juba varem märgistatud markeriga number i, siis operatsioon ^Ki tähendab vastava markeri kustutamist.

Markerite järgi liikumist sooritab operatsioon ^Qi (vt. lk. 47), mis teatavasti kas viib kursori markeriga number i märgistatud kohale või siis teatab, et selle numbriga markerit ei ole dokumendis veel määratud.

Blokimenüü teises ja kolmandas tulbas ühise pealkirja BLOCK all toodud operatsioonid on kõik seotud nn. blokkide loomise või kasutamise redigeeritavas dokumendis. Samuti nagu markerite korral, nii on ka siin tegemist üksnes tööfailis kajastatava ajutise moodustisega, kusjuures korraga saab dokumendis eksisteerida ülimalt üks blokk.

^KB (mark begin) paigaldab kursori kohale erilise bloki algusmärgi, mis ekraanile tuleb kujul <B>. Kui algusmärk oli ka juba varem kuskile paigaldatud, siis sealt ta nüüd kustub (algusmärgi paigaldamine varem paigaldatud algusmärgi kohale kustutab nad mõlemad). Kui paigaldatud algusmärgist dokumendi lõpu poole leidub juba bloki lõpumärk, siis algus- ja lõpumärki ekraanil ei kujutata - selle asemel esitatakse kogu nendega piiratud tekstiosa ehk blokk inverteeritult (tuneda kirjaga heledal foonil). Hilisema redigeerimise käigus saab kursori vajaduse korral viia bloki algusmärgi kohale operatsiooniga **^QB** (vt. lk. 47). Bloki algusmärki sisaldavat rida iseloomustab lipuveerus täht B. Operatsiooni **^KB** saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F9 ülemises registris).

^KE (mark end) paigaldab kursori kohale bloki lõpumärgi (ja vajaduse korral kustutab ühtlasi eelmise lõpumärgi). Kui bloki algusmärki pole veel paigaldatud või see ei asu lõpumärgist dokumendi alguse pool, siis tuleb lõpumärk ekraanile kujul <K>. Kui aga bloki algusmärk paikneb lõpumärgist eespool, siis kujutub nendega piiratud blokk inverteeritult. Varem paigaldatud lõpumärgi kohale võib kursori viia operatsiooniga **^QK** (vt. lk. 47). Bloki lõpumärki sisaldavat rida

iseloomustab lipuveerus täht K (samuti sel juhul, kui algus- ja lõpumärk paiknevad mõlemad ühes reas). Operatsiooni ^KK saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F10 ülemises registris). Olgu veel nimetatud, et bloki algus- ja lõpumärgi tähisteks on valitud sõna *block* esimene ja viimane täht.

^KH (turn display) muudab bloki esituse ekraanil inverteeritust tavaliseks (seda tegevust nimetatakse enamasti ka bloki varjamiseks). Järgmise operatsiooni ^KH sooritamisega muudetakse nüüd varjatud blokk taas nähtavaks. Bloki varjamine keelab ühtlasi operatsioonid temaga: katse sooritada varjatud blokiga mõnd järgmisest viiest operatsioonist annab veateate kujul *can't do block operations on a hidden block*. Seda arvestades on (n.-õ. lollikindluseks) soovitatav muuta blokk alati pärast mingi nimetatud operatsiooni sooritamist varjatuks, et kogemata ei saaks mõni ebaõnnestunud operatsioon dokumenti palju ära rikkuda. Siinjuures tuleb aga arvestada, et uue bloki moodustamisel esitub see algul alati inverteeritult, sõltumata eelmise bloki varjatusest. Operatsiooni ^KH saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F6 ülemises registris).

^KW (write to disk) muudab eelnevalt märgistatud bloki omaette dokumendiks ja salvestab selle alalisse faili, mille nime peab teatama kasutaja vastusena küsimusele *name?* Kui operatsiooni ^KW sooritamise hetkeks pole blokki määratud, siis ilmub ekraanile teade *you have not yet defined a block* (samuti reageerib redaktor bloki puudumisele ka nelja järgmise operatsiooni korral).

^KC (copy a block) moodustab eelnevalt märgistatud bloki koopiale ehk teise eksemplari ning lisab selle dokumendi teksti, paigutades alguse kursori kohale ja lükates seal kohal endist teksti bloki pikkuse võrra edasi. Tuleb arvestada, et teksti rajastamist paremalt niisuguse kopeerimise puhul ei toimu ning kõik blokis olnud markerid jäävad kopeerimisel nende esialgsetele kohtadele. Näiteks kui dokumendi lõik on vahetult enne operatsiooni ^KC sooritamist kujul:

kaheksandarv on kaheksandsüsteemis kirjutatud arv; näiteks kirjutatakse kümnendarv 1991 (või 17.25 või -0.5) kaheksandarvuna kujul 3707 (või vastavalt 21.2 või -0.4); vt. ka kahendarv.

(trükitehnilistel põhjustel on kõik blokid toodavates näidetes esitatud mitte inverteeritult, vaid ümbritsetult raamiga; paksu joonega semikooloni all on siin aga osutatud kursori asukohta), siis operatsiooni ^KC sooritamise tulemusel omandab see dokumendilõik järgmise kuju:

kaheksandarv on kaheksandsüsteemis kirjutatud arv; näiteks kirjutatakse kümnendarv 1991 (või 17.25 või -0.5) kaheksandarvuna kujul 3707 (või vastavalt 21.2 või -0.4) kümnendarv 1991 (või 17.25 või -0.5); vt. ka kahendarv.

(siin on küll näidatud, et bloki inverteeritus jääb paigale, kuid redaktori mõne versiooni korral võib inverteeritus hoo pis üle minna moodustatud koopiale; kursor aga jääb lisatud bloki algusesse iga versiooni korral). Operatsiooni ^KC saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F8 ülemises registris).

^KV (move a block) nihutab eelnevalt märgistatud bloki tema seniselt asukohalt ära kursori kohale, s.t. lisab bloki kursorist alates samuti nagu operatsioon **^KC** (nüüd aga igas versioonis inverteeritult) ning samaaegselt kustutab bloki tema seniselt asukohalt, tõmmates seal teksti paremalt poolt kokku. Nii näiteks äsjavaadeldud dokumendilõik omandab operatsiooni **^KV** sooritamise tulemusel kuju:

kaheksandarv on kaheksandsüsteemis kirjutatud arv; näiteks kirjutatakse kaheksandarvuna kujul 3707 (või vastavalt 21.2 või -0.4) kümnendarv 1991 (või 17.25 või -0.5); vt. ka kahendarv.

(siin on eriti selgelt näha, et nii bloki kustutamisel kui lisamisel rajastamist ei toimu). Operatsiooni **^KV** saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F7 ülemises registris).

^KY (delete a block) kustutab eelnevalt märgistatud bloki, kusjuures kursori asukoht pole nüüd enam üldse oluline. Nii näiteks äsjavaadeldud dokumendilõik omandab operatsiooni **^KY** sooritamise tulemusel kuju:

kaheksandarv on kaheksandsüsteemis kirjutatud arv; näiteks kirjutatakse kaheksandarvuna kujul 3707 (või vastavalt 21.2 või -0.4); vt. ka kahendarv.

Olgu veel märgitud, et operatsioonide **^KV** ja **^KY** korral jäävad markerid teatud mõttes samuti paigale nagu operatsioonis **^KC**: kõik blokis olnud markerid koonduvad nüüd selle sümboli ette, mis järgnes kõrvaldatud blokile. Operatsiooni **^KY** saab tavaliselt sooritada ka funktsionaalklahviga (lk. 17 on selleks klahv F5 ülemises registris).

Seoses äsjavaadeldud operatsiooniga on põhjust meenutada põhimenüü operatsiooni ^U, mis taastab viimase kustutamise (vt. lk. 23). Nimelt võib bloki nihutamist vajaduse korral teostada n.-õ. viivitusega: kustutada märgistatud blokk kõigepealt operatsiooniga ^KY, otsida siis sobiv koht ja taastada kustutatud blokk seal operatsiooniga ^U. Niisugune võte pole aga kasutatav teatud piirist suuremate blokkide korral, mida ei saa operatsiooniga ^U taastada. Selliste suuremahuliste blokkide kustutamisel operatsiooniga ^KY antakse teade *the block is too large to unerase* ning esitatakse kasutajale küsimus, kas ikka kustutada (*erase anyway? y/n*).

^KM (mathematics) arvutab eelnevalt märgistatud blokkis leiduvate arvude summa ja toob selle ekraanile näiteks kujul *result: 2007.75* (see summa tuleb äsja näitena vaadeldud bloki korral). Operatsioon arvestab miinuseid ja kümnendpunkte. Saadud summa võib hilisema redigeerimise käigus lisada dokumendi teksti kursori kohale valides Esc= (vt. ka lk. 52).

Blokimenüü vaadeldavate tulpade viimased kaks operatsiooni võimaldavad blokke tõlgendada mitte ridade, vaid veergude kaupa. Neid tõlgendamisviise on käesolevas juhendis nimetatud vastavalt rea- ja veerurežiimiks (vaikimisi töötab redaktori iga versioon alati rearežiimis). Veerurežiim osutub vajalikuks eeskätt just tabelite redigeerimisel.

^KN (turn column mode on or off) muudab rearežiimi veerurežiimiks ning vastupidi. Kui redaktor on veerurežiimis, siis osutab seda sõna *column* seisundireas. Veerurežiim tähendab, et blokina tõlgendatakse niisugusesse ristikülkusse kuuluvat osa tekstist, mille üleniseks vasakpoolseks tipuks

on bloki algusmärk <B> ja alumiseks parempoolseks tipuks lõpumärk <K>. Kui operatsiooni ^KN sooritamise hetkel blokk on juba märgistatud, siis muutub ka tema esitus ekraanil. Järgmises näites on vasakul bloki tõlgendus rearežiimis ja paremal seesama tekst pärast operatsiooni ^KN sooritamist:

aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd			
	aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd		
		aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd	
			aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd

^KI (turn column replace on or off) muudab veerurežiimi nn. veerasendamisrežiimiks ja vastupidi (rearežiimis redaktori korral ei tee ta midagi). Kui redaktor on veerasendamisrežiimis, siis osutab seda sõna *colrepl* seisundireas.

Nii rea- kui ka veerurežiimis toimub bloki lisamine senise teksti edasilükkamise teel, bloki kustutamisel aga nihutatakse järgnevat teksti kustutatud osa võrra tagasi. Veerasendamisrežiimis seevastu kirjutatakse lisatav blokk senise teksti asemele (operatsioonides ^KC ja ^KV), kustutatav blokk aga asendatakse tühikutega (operatsioonides ^KV ja ^KY). Seega kogu lisatud või siis kustutatud blokki ümbritsev tekst jääb veerasendamisrežiimis oma senisele kohale. Nii näiteks järgmises illustratsioonis vasakul toodud teksti muudab operatsioon ^KV veerurežiimis keskel toodud tekstiks, veerasendamisrežiimis aga paremal toodud tekstiks:

aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	ccc	bbb	ddd	aaa	ccc	bbb	
aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	ccc	bbb	ddd	aaa	ccc	bbb	
aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	ccc	bbb	ddd	aaa	ccc	bbb	
aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd	aaa	bbb	ccc	ddd

Blokimenüü viinases tulbas pealkirja FILE all näidatud operatsioonid ^KO, ^KP, ^KE, ^KJ, ^KL ja ^KF langevad peaaegu kõigi üksikasjadeni kokku lähtemenüüs (vt. lk. 6) näidatud analoogiliste operatsioonidega. Isegi operatsioonide nimed langevad praktiliselt kokku, kuigi lähtemenüüs puuduvad nimedes muidugi juhtsümbolid ^K (ainult kustutamisoperatsiooni nimeks on nüüd Y asemel J). Põhiliseks sisuliseks erinevuseks on blokimenüü operatsioonide korral tegelikult see, et pärast vastava operatsiooni sooritamist jätkub redigeerimine sellest samast kohast, kus ta blokimenüü poole pöördumisel katkes. Seepärast võibki siinkohal viinase tulba osas piirduda vaid üheainsa, lähtemenüüs analoogilist mitte omava operatsiooni kirjeldamisega.

^KR (insert a file) lülitab varem omaette faili salvestatud dokumendi selle operatsiooni sooritamise ajal redigeeritava dokumendi koosseisu. Juurdelisatavat dokumenti sisaldava faili nime peab teatama kasutaja vastusena küsimusele *document?*, misjärel kogu nimetatud failis sisalduv dokument lisatakse kursori asukohale (redigeeritava dokumendi endist teksti vajaduse järgi paremale edasi lükates).

Ühe dokumendi mingi osa vahetuks lülitamiseks teise dokumendi koosseisu redaktoris WordStar omaette operatsiooni ei leidu ja seda saab sooritada vaid n.-õ. kahe-etapiliselt. Kõigepealt tuleb esimese dokumendi redigeerimisel vastav osa märgistada blokina ja salvestada see operatsiooniga ^KW omaette uude faili. Seejärel tuleb teise dokumendi redigeerimise käigus viia kursor vajalikku kohta ja lisada moodustatud uus fail sinna operatsiooniga ^KR.

S i s u k o r d

1. Üldpõhimõtted	3
2. Lähtemenüü	6
3. Põhimenüü	16
4. Ekraanimenüü	27
5. Trükiemenüü	33
6. Punktkorraldused	39
7. Kiirmenüü	46
8. Blokimenüü	54

РЕДАКТОР ТЕКСТА WORDSTAR.
Программы для всех.
Составитель Юло К а а з и к.
На эстонском языке.
Tartu ülikooli universitet.
ЭР, 202400, г.Тарту, ул.Оликооли, 18.
Vastutav toimetaja J. Tapfer.
Paljundamisele antud 13.09.1990.
Formaat 60x84/16.
Rotaatoripaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Tingtrükipoogmaid 3,72.
Arvestuspoogmaid 3,12. Trükipoogmaid 4,0.
Trükiarv 300.
Tell. nr. 587.
Hind 60 kop.
TÜ trükikoda. EV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.